

Latvija divos laikposmos: 1918-1928 un 1991-2001
Prof. Ľubovas Zīles redakcijā
Riga, 2001, 488 lpp.

*Grāmata veltīta Latvijas Republikas pilnīgas neatkarības
atjaunošanas 10. gadadienai un
LU žurnāla "Latvijas Vēsture" desmit gadu darbībai*

Sastādītāja Īlubo Zīle
Redaktore, korektore Māra Melne

Datorsalikums, māketēšana
un vāka noformējums Andrejs Zīle, Svetlana Zīle;
izmantojot foto no grāmatas "Latvijas
Republika desmit pastāvēšanas gados" (19.
un Ulda Brieža foto)

Izdevējs Latvijas Universitātes
žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds

Ditrihs Andrejs Lēbers (Loeber). Molotova-Ribentropa pakta
juridiskās sekas Baltijas valstis 107
Par pienākumu "pārvārēt no pagātnes mantotās
problēmas" 107
I. Baltijas valstu prasības par valstiskās kontinuitātes
atzišanu 107
1. Baltijas valstu prasību pamatojums 108
2. Baltijas valstu prasības tiesību zinātnes aspektā 108
1) "Fiktīvās kontinuitātes" tēze 109
2) Tēze "Vienigi identitāte" 110
3) Tēze "Hibrīda kontinuitāte" 111
4) Tēze "Suverenitātes atjaunošana" 111
5) "Postliminium" tēze 113
6) "Pašnoteikšanās" tēze 113
7) Tēze "Efektīva kontrole" 114
8) Tēze "Ilgs laika periods" 115
9) Tēze "Lidzdaliba varas realizācijā" 115
10) "Padomju varas piekrišanas" tēze 116
11) Tēze "Izstāšanās" 117
12) Tēze "Likumīgā iekļaušana" 118
3. Baltijas valstu prasības starptautisku organizāciju
praksē 125
4. Baltijas republiku prasības valstu praksē 126
(1) Diplomātiskās attiecības 127
(2) Liguattiecības 128
5. Pretprasības, kas izvirzītas pret Baltijas valstīm 129
(1) Valsts drošības sistēmas izvēle 129
(2) Teritoriālās integratīvās aizsardzība 129

ISBN 9984-643-38-7 © LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2 6

(3) Pilsōņu statusa noteikšana	130
(4) Jurisdikcija	131
II. Baltijas valstu prasības pēc restitūcijas un kompensācijas	132
1. Teritorija	133
2. Iedzīvotāji	133
3. Obligātās karadienests un spaidu darbi	135
4. Īpašums	135
5. Parādi	137
6. Arhivi	138
7. Naudas kompensācija par zaudējumiem	138
(a) Kompensācija divpusējā limenī	140
(b) Kompensācija daudzpusējā limenī	142
III. "No pagātnes mantotās problēmas"	143
Juridiskā literatūra par Baltijas valstu statusu pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā	145

Molotova-Ribentropa pakta juridiskās sekas Baltijas valstīs*

Ditrihs Andrejs
Lēbers (Loeber)
Prof. Dr. iur.

Par pienākumu
"pārvaret no pagātnes
mantotās problēmas"¹

1939. gada Molotova-Ribentropa paktam bija liktenīga ietekme uz Baltijas valstīm. Tā sekas nav pārvērtas vēl šodien. Tas redzams divās problēmu jomās: no vienas puses, jautājumā par valstisko kontinuitāti un, no otras, par restitūciju un kompensāciju.

I. Baltijas valstu prasības par valstiskās kontinuitātes atzišanu

1991. gadā atguvušas neatkarību, Igauņija, Latvija un Lietuva pretendē uz attiecīgo pirmskara Baltijas valstu statusa turpināšanu.

• Raksts iesniegtā publikācijai angļu valodā gada grāmatā "Baltic Yearbook of International Law", kuras pirmā sējuma iznākšana paredzēta 2001. gada rudenī apgādā *Kluwer Nederland*. Rakstu latviešu valodā tulkojusi Antra Legzdīņa. Vērēs vārdi lietuviešu un polju valodās doti bez diakritiskajām zīmēm. Literatūras avoti citēti kronoloģiskā kārtībā.
Citāts nems no 1995. gadā Parizē noslēgtā "stabilitātes pakta". Skat. 118. vēri.

107

Ditrihs Andrejs Lēbers (Loeber)

1. Baltijas valstu prasību pamatojums

Minētās prasības tiek pamatootas ar faktu, ka šis trīs valstis 1940. gadā tika neilcumīgi ieķautas Padomju Savienības sastāvā. Daļa iedzīvotāju izrādīja dažāda veida pretestību, savukārt Baltijas diplomātiskās pārstāvniecības ārzemēs turpināja darboties kā valsts orgāni tajās Rietumu valstis, kurās uzturēja to akreditāciju. Šajā ziņā Baltijas republiku juridiskā pastāvēšana turpinājās.

Pusgadsimtus vēlāk Igaunija, Latvija un Lietuva pieprasīja *restitutio in integrum* (iepriekšējā statusa atjaunošanu)² un pasludināja aktus par pievienošanos PSRS 1940. gadā par spēkā neesošiem *ex tunc* (no pieņemšanas brīži).³ 1991. gadā Baltijas valsti tika uzņemtas ANO un tagad atkal ir kļuvušas par starptautiskās sabiedrības suverēnām loceklēm. Tomēr ne visas valstis atzīt Baltijas valstu prasības pēc valstiskās kontinuitātes. Dažas starptautiskās organizācijas izvairās skaidri un nepārprotami izteikt savu nostāju. Juridiska saturs publikācijās atklājas plašs uzskatu klāsts. Valrāki autori, rakstot par Baltijas valstu statusu līdz 1991. gadam, nosaukuši tās par "skētami mirušām" ("morts vivants", "scheintot", "mpnimo-mjortvij") vai "ziemās guļā snaudošām", un kāds autors izteicis salīdzinājumu ar *Bella au boi dormant* (*sleeping beauty*, ērkšķiroze). Ja izvēlamies mazāk drastiskus vai dzejiskus apzīmējumus, tad var teikt, ka problēma ir saistīta ar soverenitāti atguvušo valstu statusa noteikšanu.

Šī darba autors ir pārliecināts, ka Baltijas valstu prasībai pēc valstiskās kontinuitātes atzišanas ir pamatojums starptautiskajās tiesībās.

2. Baltijas valstu prasības tiesību zinātnes aspektā

Daudzi tiesību zinātnieki uzskata, ka pašreizējās Baltijas valstis turpina pirmskara Igaunijas, Latvijas un Lietuvas juridisko eksistenci.⁴ Citi autori

prasības par kontinuitātes atzišanu modificē vai pavisam noraida. Šis jautājums guva ievēribu pēc PSRS (1991), Dienvidslāvijas (1991) un Čehoslovākijas (1992) sadalīšanas. Minētie trīs notikumi kļuva par apjomīgu pētniecības projektu objektiem. Sādus projektus izstrādāja:

- Starptautisko tiesību centrs [*Centre de Droit International*] 1993. gadā Parīzē
- Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstais komisārs bēgļu jautājumos 1994. gadā Divonvileinā, Francijā
- Eiropas Padome no 1994. līdz 1998. gadam Strasbūrā
- Starptautisko tiesību akadēmiju 1996. gadā Hāgā.

Tieši šajā kontekstā autori bieži apskata arī Baltijas valstu gadījumu. Tālāk iši apkopoti Baltijas republiku valstiskās kontinuitātes prasības pretinieki uzskati. Šīs pārskats nepretendē uz izsmējošu atainojumu. Lai vieglāk varētu atsaukties, katrai tēzei esmu devis išu aprakstošu nosaukumu.

1) "Fiktīvās kontinuitātes" tēze. Pagājušais laika posms padara valstu attiecību turpināšanu grūti realizējamu vai pat neiespējamu – tās tiks pārtrauktas pirms 51. gada. Tas išpāši attiecināms uz valstu praksi starptautisko ligumu jomā. Līdz ar to kontinuitāte ir drīzā teorija, nevis reāla iespēja. Visā visumā tā ir "fikcija". Tieki pieņemts, ka atjaunošas republikas ir pirmskara valstu statusa turpinātājas, lai gan faktiski tas tā nav.⁵

Mans komentārs. Valsts juridiskā eksistence ir jānošķir no tās tiesību realizācijas. Prasība pēc valstiskās kontinuitātes atzišanas attiecas uz valsts pastāvēšanu, neskarto jautājumu par to, kad un kā šī valsts realizē savas tiesības.

Law, Vol. 6 (1985): 303–533. lpp.: Domas Krivickas, The Molotov–Ribbentrop Pact of 1939. Legal and Political Consequences, Lithuania (Chicago) Vol. 35 (1989) Nr. 2; 5–35. lpp.; pēc 1991: Yakemchouk 1991; Oppenheim 1992; Waitz 1992; Starke 1994; Schweisfurth 1996; Beemelmans 1997; Kwiecień 1997; Vitzthum 1997; Quigley 1998; Grant 1999; Ipsen 1999; Schulze 1999; Mälksoo 2000 un cīti.

* Koskenniemi/Lehto 1992: 197. lpp. (continuation implique une fiction juridique; les Etats baltes ne sont les mêmes); Ruiz Fabri 1992: 166. lpp.; Mullerson 1993: 310. lpp. (*restitutio in integrum* visbiežāk ir juridiska fikcija) un 483. lpp.; Lehto 1993: 201., 208. lpp.; Mullerson 1994: 276. lpp.; Shaw 1994: 59. lpp. (ari: Shaw 1997: 678. lpp.); Dörr 1995: 353–355. lpp.; Ebenroth 1996: 276. lpp.; Stern 1996: 668. lpp.; Beauchesne 1997: 995. lpp.; Eisemann 1997: 53. lpp.; Visek 1997: 329–330. lpp.; Mullerson 1998: 16. lpp.; Torrecuadrada 1998: 158–159. lpp.; Eisemann in Eisemann/Koskenniemi 2000: 35. lpp.; Tarja Langström, in: *ibid.* 732. lpp.; Stern 2000: 382. lpp.

² Prasības pēc restitūcijas pasludinājā: Igaunija – 1990. gada 30. marta rezolūcija; Latvija – 1990. gada 4. maija deklarācija; Lietuva – 1990. gada 11. marta likums. Tulkojums angļu valodā: *Revue Baltique*, Vol. 2 (1991) Nr. 1: 108., 115., 118. lpp.; arī (Igaunija): *Restoration of the Independence of the Republic of Estonia. Selection of Legal Texts*, Tallinn, 1991: 22–23. lpp.; (Latvija): *Latvijas Zinātnu akadēmija*, 4. maijs, Rīga, 2000: 355–357. lpp.; (Lietuva): *The Road to Negotiations with the USSR*, Vilnius, 1990: 33. lpp.

³ Restoration (2. vēr); 79–81. lpp.

⁴ Krystyna Marek, Identity and Continuity of States in Public International Law, Geneva, 1954, 613 lpp.; 2d ed., 1968: 369–416. lpp. un citur; Boris Meissner, Die Sovjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht, Köln, 1956; Martin Brakas, Lithuania's International Status, *Baltic Review*, Nr. 37 (1970): 43–59. lpp.; Nr. 38 (1971): 8–41. lpp.; William Hough, The Annexation of the Baltic States, *New York Law School Journal of International and Comparative*

Acimredzamī, ka 1991. gada situācija atšķiras no tās, kāda bija 1940. gadā. Baltijas valstīm tagad ir jāpielāgojas gluži citiem apstākļiem – galvenokārt tādās jomās kā diplomātisko attiecību atjaunošana, ligumattiecību noregulēšana un ar ipašumu saistīto jautājumu kārtšana.

Līdz ar to kontinuitātes prasības degpunktā ir nevis jautājums – pastāv vai nepastāv iespēja "izdzēst 50 juridiskās dzives gadus", bet gan jautājums par to, vai Baltijas valstu ārvalstu kundzības rezultātā ir vai nav piedzīvojušas "izdzīšanu" (*extinction*). Ja tās ir zaudējušas savu statusu kā starptautisko tiesību subjekti, tad attiecībā uz kontinuitātes uzturēšanu var lietot terminu "fikcija" (tas ir pamatā tālā apliktotajai "suverenitātes atjaunošanas" tēzei). Ja turpretī šīs trīs republikas ir izdzīvojušas, tad apzīmējums "fikcija" ir lieks vai pat maldinošs. Kompromisa vai trešā ceļa nav.

Valstu neatkarības sargāšana ir viena no starptautisko tiesību pamatkājiem. Tāpēc starptautiskās tiesības nelabprāt attīstītu valstu izdzīšanas faktu. Nekādumigū aneksiju gadījumos starptautiskās tiesības prasa, lai valsts izdzīšana būtu "skaidra un galīga" (*definite and final*). Galīgums nozīmē to, ka ir zudusi pēdējā cerība un ka neatkarības atgūšana būtu pretrūkā ar jebkuru realitāti.

Baltijas gadījumā šāds galīgums nekad netika sasniegts. Iedzivotāji nesamierinājās ar situāciju, un diplomātiskās pārstāvniecības turpināja funkcijonēt daudzās valstīs. Līdz 1991. gadam "nebjija noticis nekas kaut aptuveni galīgs, kas pilnībā sagrātu ikvienu pamatoitu iespēju" Baltijas valstu atjaunošanai, tā rakstīja Kristīna Marek (Marek) 1968. gada.⁶ Vēstures gaita rādīja, ka *restitutio in integrum* iespēja nevienu bridi nav bijusi izmīnītā un patiesām ir novedusi pie neatkarības atjaunošanas.

Mēģinot pamatot "fiktīvus kontinuitātes" tēzi, tās autori norāda, ka Baltijas valstīm pēc 1991. gada nācīes piemērot ligumus, kas būjuši noslēgti ar PSRS. Taču šāda pielāgošanās notika izņēmuma kārtā un bija tikai pagaidu pasākums, neskartot kontinuitātes principu. Baltijas valstīs šajā situācijā ir rikojūšas konsekventi, nemeklējot glābiņu "fikciju".

2) Tēze "Vienīgi identitāte". Daži autori atzīt Baltijas valstu identitāti, taču noliedz "valstisko kontinuitāti" attiecībā uz to pirmskara priekštecem.⁷

Mans komentārs. Baltijas valsts toreiz (1940. gadā) un tagad (pēc 1991. gada) nav pilnīgi identiskas. Molotova–Ribentropa pakta rezultātā

⁶ Marek (4. vēre): 415. lpp.

⁷ Torrecuadrada 1998: 134. lpp.; Konrad Bühler, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 187.–326. lpp., ņeit – 271.–273. lpp.; Tarja Langström, turpat, 730.–733., 769.–773., 789.–791. lpp.; sal. Mullerson 1994: 146. lpp.

tās ir piedzīvojušas teritoriālas un demogrāfiskas pārmaiņas. Teritorijas ziņā pastāv identitāte ar Padomju Igauniju, Padomju Latviju un Padomju Lietuvu – bet ne ar pirmskara republikām (salīdzināt ar tekstu pie 69. un 79. vēres).

3) Tēze "Hibrida kontinuitāte". Lielbritānija un dažas citas valstis atzinušas *de facto* Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā, tai pašā laikā attroties izteikt atziņu *de iure*. Saskaņā ar "hibridas kontinuitātes" tēzi, novērējot Baltijas valstu pašreizējo stāvokli, šo faktu nevar ignorēt. Baltijas valstu prasību uzskatāma par kaut ko mazāku salīdzinājumā ar prasību atzīt pilnīgu valstisko kontinuitāti. Tā tikai "kaut kādā mērā līdzīnās kontinuitāti" – līdz ar to zināmā mērā novēd pie "hibridas" situācijas.⁸ Iztīrījot šo problēmu attiecībā uz Austriju (neatsaucoties uz Baltijas valstīm), Jans Braunliejs (Brownlie) ir ieteicis "nepilnas kontinuitātes" (*qualified continuity*) jēdzienu.⁹

Mans komentārs. Atziņana *de facto* ir pagaidu pasākums. Valsts, kas šādu atziņu izteikusi, ievēro faktisku situāciju, taču atstāj sev tiesības savu atziņu atsaukt vai lemt par kontinuitāti vēlāk. Tādēļ valstī, kura ir *de facto* atzinuši Baltijas valstu iekļaušanu 1940. gadā, nav liegus atzīt kontinuitāti pēc neatkarības atgušanas 1991. gadā. Iespējams atsaukt pat *de iure* atziņu, kā to 1975. gadā izdarīja Austrālijā. Vēl vairāk – vienas valsts pasludinātā atziņā neietiekmē citas valsts izteikto atziņu. Starptautiskajās tiesībās nav vietas nekādai daļējai kontinuitātei.

4) Tēze "Suverenitātes atjaunošana". Uz Baltijas valstīm var attiecināt analogiskus gadījumus, kad "atdzīvinātas" tikušas tādas valstis kā:

- Etiopija (suverenitāti zaudēja 1935. gadā, tā tika atjaunota 1941. gadā)
- Austrija (1938–1945)
- Čehoslovākija (1938–1945)
- Polija (1939–1945)
- Albānija (1939–1945).

Šīs valstis iekaroja vai anekēja attiecīgi Itālija un Vācija. Toreiz neatkarības zaudējumu *de facto* vai *de iure* atzina starptautiskā sabiedrība. Taču Otrā pasaules kara laikā un pēc Itālijas un Vācijas sagrāves pakļautas valstis atguva neatkarību. Tas radīja nepieciešamību atsaukt sākotnējo atziņu varu. Šādiem valstīm raksturot cietušo valstu statusu Itālijas un Vācijas valdīšanas laikā, zināmu piekrīšanu

⁸ James Crawford [internetā], cītējis Grant 1999: 138., 140. lpp.

⁹ Ian Brownlie, Principles of Public International Law, 5th ed., Oxford, 1998: 82. lpp.

guvīs termins "šķietami mirušas".¹⁰ Tas norāda uz nepārtrauktas juridiskās pastāvēšanas simulāciju, līdz kamēr būs iespējama suverenitātes statusa atjaunošanai.¹¹

Mans komentārs. Lietot apzīmējumu "atjaunošana" nozīmē izteikt pieņēmumu, ka suverenitāte pirms tās atgriešanas ir tikusi pauzēta, tātad, ka cietušas valsts eksistētie ir tikusi pārtraukta. Kā jau minēts, šāds secinājums ir pretrunā ar vienu no starptautisko tiesību pamatlīdzībām – valstu neatkarības sargāšanu.

Runājot par piecām valstīm, kuras nosauktas par "šķietami mirušām", Austrijas situāciju 1938. gada saskarēmās viscīsākās parādēs ar Baltijas valstu likteni 1940. gadā.¹² Austrija tāpēc kā Baltijas valstis kļuva par upuri spēklietošanas draudēm ultimāta veidā. Abos gadījumos varens, spēcīgs kaimiņš pieprasīja valdības maiju un tāda ministru kabineta iecelšanu, kas iztāpīgi pakļautos šī kaimiņu vēlēnām. Austrrijas valdība tāpēc iegāja Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valdības spēkā lietošanas draudu ieteikmē šīm prasībām piekāpās.

Taču šīt parādēs beidzas. Viena no atšķirībām ir tā, ka Padomju Savienības ultimātā bija ietverta prasība, ievēst papildu bruņotos spēkus Baltijas teritorijā, kur jaun atrādās padomju militārās bāzes (tās spēcīgā politiskā spiediena rezultātā bija ierīkotas 1939. gadā). Izšķiroši svārīga ir arī sekojoša atšķirība: starptautiskā sabiedrība atzina Baltijas valstis "anšlusu", savukārt Baltijas valstu inkorporācijas likumīguma daudzās valstis atziecas atzīt. Juridiski tas nozīmēja, no vienās pusēs, Austrrijas valsts eksistēties pārtraukšanu un, no otras, Baltijas valstu izdzīšanu. Igaunijas, Latvija un Lietuva turpināja pastāvēt kā starptautisko tiesību subjekti. Līdz ar to nav vietas

¹⁰ Bothe/Schmidt 1992: 822. lpp.; Tichy 1992: 128. lpp.; Fischer/Köck 1994: 74. lpp.; Ignaz Seidl-Hohenfelder, Völkerrecht, 9th ed., Köln, 1997: 254. lpp. Diskusija: Dörr 1995: 49. lpp.; Reinhisch/Hafner 1995: 104.–106. lpp.; Fiedler 1997: 233. lpp.; Maria I. Torres Cazorla, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 663.–717. lpp., ņeit – 673. lpp.; sal. Mart Siroja, The League of Nations, the Baltic States and Recognition of Italy's Annexation in Ethiopia. Kopsavilkums: Tartu Ülikooli Jaan Tonissoni Instituut, Tundmatu Eesti Vabariik, Tallinn, 1993: 128.–129. lpp.

¹¹ Par suverenitātes statusa atjaunošanu: Charles Alexanderowicz, International Affairs, Vol. 45 (1969): 465.–480. lpp.; Giorgio Cansacchi; in: Academie de Droit International. Recueil des Cours, 1970 II: 47.–74. lpp.; James Crawford, The Creation of States in International Law, Oxford, 1979: 412.–416. lpp. (pārdrukāts: International Law Anthology. Ed. by Anthony D'Anato 1994: 193.–195. lpp.); Koskenniemi/Lehlo 1992: 197. lpp.; Fiedler 1997: 232.–233. lpp.

¹² Ignaz Seidl-Hohenfelder, Die Überleitung von Herrschaftsverhältnissen am Beispiel Österreichs, Wien, 1982.

apgāvojumam par Baltijas valstu suverenitātes "atjaunošanu" (atjaunota kā "neatkarība"). Trešo atšķirību rāda starptautiskās sabiedrības *post factum* izteiktās spriedums par šiem notikumiem. Austrrijas inkorpāciju 1943. gadā Maskavā sabiedrotie pasludināja par spēkā neesošu. Tas nozīmēja "ex post mēģinājumu koriģēt vēsturi".¹³ Līdzīgu Baltijas valstu aneksijas nosodījumu bloķēja PSRS dzīldalība 1940. gada notikumos.

5) "Postliminium" tēze. Jēdzīns *postliminium* cīlēs no romiešu tiesībām, kur tas nozīmēja agrāk statusa atgriešanu personali, kas atbrīvota no ienaideņka gūsta. Attiecināt uz starptautiskajām tiesībām, jēdzīns *postliminium* analogiski nozīmē suverenitātes atjaunošanu valstīm, kas cietušas sakāvi karā. Klasiciskajos starptautiskos tiesību traktatos šāda suverenitātes atjaunošana atzīta nelabprātīgas pakļaušanas gadījumā, ar noteikumu, ka tauta nav piekāpusies.¹⁴

Mans komentārs. Jēdzīns *postliminium* ir saistīts ar jēdzienu suverenitātes "atjaunošanu" (4. tēze). PSRS un Baltijas valstis 1940. gadā neatradās karasvanki. Baltijas republikas neizrādīja militāru pretosānos un līdz ar to netika "sakautas" karā. Taču daudzi jēdzīvotāji grupējumi nesamierinājās ar padomju varu. Šajā ziņā jēdzīns *postliminium* var būt nozīmīgs Baltijas valstu statusa nosakīdrošanā.

6) "Pašnoteikšanās" tēze. Baltijas tautām, tāpat kā visām citām tautām, ir tiesības uz pašnoteikšanos. Tāpēc viņu centieni pēc neatkarības ir attaisnojami. 1991. gada Baltijas republikas tika sarīkoti referendumi, lai radītu pamatojumu šādai prasībai.

Mans komentārs. Protams, ka Baltijas tautām ir tiesības uz pašnoteikšanos. Bet tās ir izmantojus šīs tiesības jau 1918. gadā, pēc nošķīšanās no pirmsrevolūcijas Krievijas, nodibinot savas valstis. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas 1920. gada miera līgumos ar Padomju Krieviju iipaši atzītas to tiesības uz "brīvu pašnoteikšanos".¹⁵ Saskaņā ar padomju vēstures

¹³ Hans W. Baade, Indiana Law Journal, Vol. 39 (1963/64): 504. lpp., 30. vēre. ¹⁴ Hermanis Albatss, Starptautiskās publiskās tiesības [Public International Law], Riga, 1940: 273. lpp. (mīneogr.); Marek (4. vēre): 581. lpp.; Alexandrowicz (11. vēre): 476.–477. lpp.; Cansacchi (11. vēre): 49. lpp.; Crawford (11. vēre): 413. lpp.; Rudrakumaran 1992: 55.–56. lpp.

¹⁵ Himmer 1992: 277.–281. lpp.; Kherad 1992: 854.–857. lpp.; Turp 1993: 86.–87. lpp.; sal. Rein Mullerson, in: Essays in Honour of Wang Tieya, Dordrecht, 1994: 567.–585. lpp.; ņeit – 581. lpp.; Dörr 1995: 78. lpp.; Cassese 1996: 262.–264. lpp., kurš pareizi uzsvēr, ka Baltijas valstis 1991. gadā atturējās pieteikt savas tiesības uz pašnoteikšanos.

¹⁶ Igaunijas 1920. gada Miera līgums, 2. pants; ar Latviju, 2. pants; ar Lietuvu, 1. pants. Tulkojums angļu valodā: League of Nations Treaty Series (LNTS), Vol. 11: 29. lpp.; Vol. 2: 195. lpp.; Vol. 3: 30. lpp.; U.S. Congress, Baltic States In-

interpretāciju Baltijas tautas istenu pašnoteikšanos ieguva tikai 1940. gadā, kad tās pievienoja PSRS.¹⁷ Pieņēmums, ka Baltijas tautas 1991. gadā tiecas pēc pašnoteikšanās, var šķīst dabisks, bet no starptautiskos tiesību viedokļa šāds uzsakats nebūtu pārliecinošs. Tas nozīmētu pieļaut, ka tautai ir tiesības atkārtoti izlietot pašnoteikšanās tiesības. Baltijas gadījumā viena un tā pati tauta pasludinātu šādas tiesības attiecībā uz to pašu teritoriju jau trešo reizi viena gadījuma laikā.

Ja šāda rīcība būtu atzistama, nākots secināt, ka katrs nākamais šo tiesību izlietošanas gadījums dzēs iepriekšējo. Taču tas arī saskaņā ar priekšstatu par pašnoteikšanām un ir pretrunā ar starptautiskajām tiesībām. Pašnoteikšanās tiesības ir pastāvīgas un ilgstošas. Ja tās reiz jau ir tikušas izlietotas, šo tiesību subjekts vairs nevar to atkārtot attiecībā uz to pašu objektu. 20. gadsimta 60. gados pašnoteikšanās kļuva par "tiesībām" starptautisko tiesību izpratnē. Ne tautām, kas bija pasludinājušā savu neatkarību pirms tam, netiek prasits, nedz arī tām tiek jauts atkārtoti deklarēt savu pašnoteikšanos.

7) Tēze "Efektīva kontrole". Padomju Savienībā efektīvi kontrolēja Baltiju 51 gada garumā, sākot no 1940. gada, ar pārtraukumu no 1941. līdz 1945. gadam. No tā izriet, ka padomju vara ieguva "normatīvu spēku", lai gan pārmaiņas valsti bija ieviestas nelikumīgi. Tas nozīmē, ka 1940. gada Baltijas valstu iekļaušana PSRS sastāvā uz tās sekojās padomju režīmu – šo valstu kontinuitāti pārtrauc. Šī teorijas aizstāvji uzskata – savu viedokli pauž vai nu tieši vai netieši – ka 1991. gadā notikusi Baltijas valstu izstāšanās (*secession*) no Padomju Savienības (skat. 11. tēzi).¹⁸

Mans komentārs. Šī tēze nav savienojama ar vispārējo starptautisko tiesību principu *ex iniuria ius non oritur* (nelikumībā tiesības nerodas). Faktu līmeni paliek neskaidrs, konkrēti kurā laika posmā un kādā bridi pēc 1940. gada faktu būtu kļuvusi par pamatu tiesībām (*ex factis ius oritur*)

vestigation, First Interim Report [Kersten Committee], Washington D.C., 1954: 473.–481., 490.–499., 510.–519. lpp.

¹⁷ Vjačeslav Molotovs, PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdis un PSRS Augstākās padomes ārlieču komisārs 1940. gada 1. augustā. Teksts: Izveštija, 1940. gada 2. augusts; tulkojums angļu valodā: Soviet Documents on Foreign Policy, Vol. 3, New York, 1953: 462. lpp.; U.S. Congress. Third Interim Report [Kersten Committee] (16. vēre); 415.–416. lpp.; atkārtots izdevums 1972. g. Nelielot jo terminu "pašnoteikšanās", Molotovs pretstāja Baltijas valstu "valdošo burķužuas klijā", kas "nepauða tautas grību", jaunievēlētajam parlamentam, kas "vienībasīgi nobalsoja par padomju iekārtas ieviešanu".

¹⁸ Ruiz Fabri 1992: 166. lpp.; Ebenroth/Graßhoff 1993: 5. lpp.; Graßhoff 1995: 183.–184. lpp.; Reinišūl/Iafner 1995: 107. lpp.; Ebenroth/Reiner/Boizel 1996: 34.–35. lpp.

(fakti rada tiesības). Prātā nāk vairākas alternatīvas: Otrā pasaules kara nobeigums (1945), Stalīna nāve (1953), iekšējās militārās pretestības izbeigšanās (ap 1955.) un transformēšanās pretestības izrādišanā ar mierīgiem līdzekjiem,¹⁹ "Deklarācija par draudzīgām attiecībām" (to pieņēma ANO 1970. gadā) un tās ietekme vai Helsinku konferences akts (1975). Neviens no šīm alternatīvām nav pārliecinošs. Starptautiskajām tiesībām atbilstošs kritērijs būtu iedzīvotāju un ārpusaules samierināšanās (*acquiescence*), taču fakti šādu slēdzienu neatbalsta.

8) Tēze "Ilgā laika periodi". 1940. gada aneksija bija pretrunā ar starptautisko tiesībām, taču vēlāk tā ieguva juridisku spēku, pamatojoties uz pagājušo ilgo laika periodu. Tas vairāk kā divkārt pārsniedza Baltijas valstu pastāvēšanas laiku pirms kara. Šādu viedokli pauž divi poli autori:²⁰

Mans komentārs. Šīs tēzes pamātā ir arguments, ka Padomju Savienība ieguvusi tiesības uz Baltijas valstīm uz noilguma pamata (*acquisitive possession*). Tas nozīmē, ka suverenitātes faktiskā izmaņtošana ilgākā laika periodā leģitimēta tiesības, kas sākotnēji ir bijušas nelikumīgas. Tāda veida iktu atzīts, ka iespējams iegūt tiesības nelikumīga valdījuma rezultātā (*adverse possession*). Nemot vērā pretestību iekšzemu, kā arī nosodījumu no ārvalstu puses, 51. gads nav pieietoši ilgs laiks, lai veidotis vispārēja pārliecību par to, ka ārzemju kundzība ir "netraucēta". Tas ir priekšnoteikums valstu izdzīšanai (*extinction*).²¹

Polijs pati rāda piemēru tam, ka laika ritums vien nepārtrauc valstisko kontinuitāti. Kad Polija 1918. gadā nokrātja svēšņumu varu un atguva neakrību, Polijas Augstākā tiesa atzinā tās (Polijas) kontinuitāti, kurai bija pastāvējusi pirms valsts sadalīšanas 1795. gadā,²² tas ir, 123 gadus agrāk.

9) Tēze "Līdzdalība varas realizācijā". Padomju impērijā baltieši piedāļās valdišanā – tā apgalvo Ulrichs Fastenrāts (Fastenrath). Viyu

¹⁹ The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States, Vilnius, 1999: 272 lpp.

²⁰ Lech Antonowicz 1993: 14.–15. lpp.; Czaplinski 1993, 387. lpp.; Ildzīgi: Saxer 1992, 690. lpp.; Tichy 1992, 128. lpp., sal. Crawford (11. vēre) 419. lpp.

²¹ Marek (4. vēre) 415.–416., 577. lpp. ar atsaucēm: Robert Y. Jennings, The Acquisition of Territory, Manchester, 1963: 21.–22. lpp.

²² Identitāti atzīna Polijas Augstākā tiesa 1919. un 1922. gadā: Annual Digest of Public International Law Cases, Vol. 1, London, 1932, Cases Nr. 16–18: 33.–38. lpp.; Rankin, Legal Problems of Poland after 1918, Transactions of the Grotius Society, Vol. 26 (1941): 1.–34. lpp.; Alexandrowicz (11. vēre) 476.–477. lpp.; Cansacchi (11. vēre): 73. lpp.; Crawford (11. vēre): 408. lpp.; Alexander Uschakov, Die Wiederherstellung Polens ... in: Ostmitteleuropa, Stuttgart, 1981: 448.–466. lpp.; Rudakumar 1992: 54. lpp. Par Polijas Otrās (1918.–1939. g.) un Trešās republikas (kara un pēckara laikā) kontinuitāti skat. Polijas Senāta [parlamenta augstājās palātas] izdoti akti Nr. 59 S (1998).

līdzdalību nevar ignorēt. Tas atšķiras no tādās tautas statusa, kura atrodas kolonialā apspīstībā un kurai ir liegti piedalities valsts pārvadē. Baltijas republikas ir "līdzatbildīgas" par to, kas noticis Padomju Savienībā. 1991. gadā tās šo saiti pārrāva, izstājoties. Autors tomēr atzīst, ka šāds secinājums nepadarās nelikumīgas Baltijas valstu prasības pēc valsts iapašuma atgriešanas, kas tām piederejās 1940. gadā, un pēc ligumattiecību turpināšanas, kas 1940. gadā tika pārtrauktas.²³

Mans komentārs. Šī tēze ievieš politiskās ziņāties kategorijas, un tai nav pamatojuma starptautiskajām tiesībām. Varas līdzdalības jēdziena attiecinājums nozīmētu to, ka sadarbība iznīcina valstisko kontinuitāti. Rastos jautājums, kā izmērit sadarbību un kā nošķirt dažādās sadarbības pakāpes. Turklāt šī tēze provoč argumentu, ka sadarbībai ir jānostāda pretīni represijas, kuras veic svešā vara. Tas rāda, ka tēze par līdzdalību varas realizāciju ir jēdzīnas, kas nav savienojams ar starptautiskajām tiesībām. Juridiski izšķiroša turpretīns ir iedzīvotāju un ārpusaules samierināšanās (*acquiescence*) (sal. 9. tēzi).

10) "Padomju varas piekrišanas" tēze. Baltijas valstu atkaluzņemšanai starptautiskajā sabiedrībā nodrošināja PSRS piekrišana, kas 1991. gada 6. septembrī tika izteikta atzīšanas formā. Šī piekrišana tika panākta sarunu gaitā starp Baltijas valstīm un PSRS. No tā izriet, ka Padomju Savienība "atlaida" Baltijas valstis gluži tāpat kā pārējās 11 padomju republikas. 1940. gada aneksija – lai gan tā bija nelikumīga – nav saistīma ar neatkarības iegūšanu 1991. gadā. Padomju Savienības deklarētā atzīšana ir pārvērtusi "atdalīšanos" (*separation*) par "izstāšanos" (*secession*).²⁴

Mans komentārs. Tēze nav precīza faktu ziņā. Par PSRS izteikto atzīšanu netika vestas "varsas". Baltijas valstu 1990. gada neatkarības deklarācijas varas centrs Maskavā bija pasludinājis par spēkā neesošām.²⁵ Padomju Savienība pastāvēja uz to, ka republikai, kura vēlās izstāties, ir jārikojas saskaņā ar 1990. gadā pieņemto federalu likumu, taču Baltijas valsts atiecības atlīdzības pēc padomju noteikumiem un pasludināja neatkarības atjaunošanu, iepriekš neprasot Padomju Savienības orgānu piekrišanu. Neatkarības atgušanas panākumu nodrošināja Krievijas Federācijas 1991.

²³ Fastenrath 1996: 16. lpp.

²⁴ Saxer 1992: 639., 690. lpp.; Weyer 1992: 169. lpp. ("Verfugungsvertrag"); Graßhoff 1995: 184. lpp.; Duursma 1996: 99. lpp.; Grant 1998: 204.–206. lpp.; Grant 1999: 149.–150. lpp.

²⁵ Padomju dekrēti, kas pasludināja par spēkā neesošām Igaunijas deklarācijas: Ведомости СССР, 1990. Nr. 21-370.; attiecībā uz 1988. gada deklarāciju par suverenitāti: туррат – 1988, Nr. 48-720.; Latvija: туррат – 1990, Nr. 21-369.; Lietuva: туррат – Nr. 12-194.; skat. ари туррат – Nr. 14-244., 245.

gada 24. augustā deklarētā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas atzīšana – tas ir, divas nedēļas pirms PSRS izteiktā lēmuma par atzīšanu. Padomju Savienība tajā laikā bija jau bīja uz sabrukuma sliekšņa un trīs mēnešus vēlāk, 1991. gada 21. decembrī, tā beidza pastāvēt.

Atpazīšana juridiski nav valstiskās kontinuitātes priekšnoteikums, tomēr tas ir atbalstfaktors. Baltijas gadījumā nozīmīgs bija fakts, ka Molotova–Ribentropa paks ir pasludināts par spēku neesošu ab *initio* (no paša sākuma). Šis lēmums, ko 1989. gada Ziemassvētku dienā pieņēma PSRS Tautas deputātu 2. kongress Maskavā, radīja juridisko un politisko pamatu prasībai par neatkarības atjaunošanu. Iši pirmai šī lēmuma, 1989. gada septembrī, Vācija valdība par iepriekšēju līdzīgu deklarāciju.²⁶

11) "Izstāšanās". Tie, kuri pauž viedokli, ka Baltijas valstis būtu izstāšanās no PSRS pamata bijusi "izstāšanās" (*secession*). Šādu gadījumā Baltijas republikas būtu PSRS "pēctečes". "Izstāšanās" būtu ištais termins arī tiem zinātniekiem, kuri pārstāv 6.–10. tēzē paustos viedokļus. Daži autori lieto terminu "izstāšanās", vienkārši pieņemot, ka Padomju Savienības suverenitātē aptver arī Baltijas valstis. Ir autori, kuri par Baltijas valstīm runā arī par neatkarību jauniegušuā valstīm, tomēr nepieciešamības nevienai no iepriekš minētajām tēzēm.²⁷

Mans komentārs. Baltijas valstu atdalīšanās notika nevis saskaņā ar padomju likumdošanu, bet gan saskaņā ar starptautiskajām tiesībām. To varētu kvalificēt kā "izstāšanos" (*secession*) tikai tad, ja 1940. gadā Baltijas valstis būtu likumīgā kārtā kļuvušas par Padomju Savienības daju. Esmu pamatojis, kāpēc tas tā nav.

²⁶ 1989. gada 24. decembra rezolūcija, Vedomosti SSSR, 1989, Nr. 29-579; tulkojums angļu valodā: Current Digest of the Soviet Press, Vol. 42 (1990), Nr. 10: 17. lpp. Vācijas Federālās valdības deklarācija 1989. gada 1. septembrī, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Bulletin 1989 Nr. 84: 735. lpp.; pārdrāukāts: Acta Baltica, Vol. 27 (1990): 34.–35. lpp.

²⁷ Ebenroth/Wilken 1991: 890. lpp.; George Ginsburgs, Soviet and East European Law, Vol. 2, Nr. 9 (1991): 9.–10. lpp.; tas pats. – Review of Central and East European Law, Vol. 18 (1992): 1.–55. lpp.; Vol. 19 (1993): 233.–266. lpp., ņēit – 235.–248. lpp.; Buchanan 1992: 353. lpp.; Säxer 1992: 639., 689.–690. lpp.; Eastwood 1993: 320.–321., 334., 349. lpp.; Ebenroth/Graßhoff 1993: 5. lpp. ("sistemātiskas kārtības labad": "aus ordnungspolitischen Gründen"); Homann 1993: 99. lpp.; Beato 1994: 550. lpp.; Nguyen 1994: 502. lpp.; Hannemann 1995: 485., 505.–507., 524. lpp.; Tappe 1995: 261.–272. lpp.; Visek 1997: 329. lpp.; Franck/Pauwels 1998: 63.–64. lpp.; Barrington 1999: 159., 161. lpp. (bet "atjaunoši" 190., 2198. lpp.). Taču argumentus pret "izstāšanos" izvirzīja Cassesse 1996: 262.–263. lpp.

12) Tēze "Likumīgā iekļaušana", PSRS un tagad Krievijas Federācija neatlaicīgi apgalvo, ka Baltijas valsts zaudēja savu starptautisko individualitāti tai dienā, kad tās 1940. gadā tika uzsprēmta Padomju Savienības sastāvā. Šādām viedoklim pievienojas arī vairāki zinātnieki. Uzņemšana notika, balstoties uz trīs nedēļas iepriekš ievēlēto Baltijas valstu parlamentu lūgumu. Tiesa, Padomju Savienība izdarīja spiedienu uz triju Baltijas valstu valdībām, taču tai laikā spēkā draudi starptautiskajās tiesībās nebija aizliegti. No tā izriet, ka aneksijas bija likumīgas un pārtrauca trīs Baltijas republiku eksistenci. Pašreizējās Baltijas valstis ir "jaunas" valstis, kas 1991. gadā "izstājušās" no PSRS.²⁸

Mans komentārs, lēmumi par iestāšanos PSRS sastāvā 1940. gadā Baltijas valstis tika pieņemti, pārkāpjot attiecīgos konstitucionālos noteikumus. Kas vēl svarīgāk – tie neatbilda Igaunijas, Latvijas un Lietuvas turī brīvi izteiktajai gribai. Par šo jaujājumu ir rakstīts daudz, un es šeit to nekomētēšu. Pieteik atsaukties uz kādu raksturigu, lai arī gandrīz piemīrītu padomju laika dokumentu. 1939. gada martā PSRS protestēja pret Bohēmijas iekļaušanu Vācijas sastāvā, lietotdama šādu izteicēnu: "Ir grūti pieņemt, ka kāda tauta varētu labprātīgi piekrust savas neatkarības sagraušanai un iekļaušanai citas valsts sastāvā."²⁹

Savos komentāros es aprobežošos ar juridiski būtisko jautājumu par "spēkā draudiem". Nepavisam nav skaidrs, ka saskaņā ar tai laikā spēkā esošajām starptautiskajām tiesībām spēkā draudi bija atļauti, kā apgalvo šīs tēzes aizstāvji. Var izvirzīt pārliecinošus argumentus pretejā viedokļa atbalstam, proti, ka šādi draudi kvalificējami kā prettiesiska intervencija.³⁰

Padomju varas izteiktie spēka draudi ir dokumentēti ultimātu veidā, kuri 1940. gadā tika adresēti Igaunijai, Latvijai un Lietuvai.³¹ PSRS pieprasīja

²⁸ Dörr 1995: 49., 350.–353. lpp.; Černidenko 1998: 19.–24., 36.–38., 40. lpp.; Černičenko 1999: 2. sējums, 72.–79., 107. lpp.

²⁹ PSRS 1939. gada 18. martā Vācijai adresētā [protesta] nota. Teksts: Izvestija, 1939. gada 20. martā; pārdrūķīts: Dokumenti vēnešei politikai 1939 goda, Moskva, 1992: 202.–204. lpp., šeit – 203. lpp.

³⁰ Quincy Wright, The Munich Settlement and International Law, American Journal of International Law, Vol. 33 (1939): 12.–31. lpp., šeit – 23. lpp.

³¹ Ultimātu teksti: Igaunija un Latvija – Izvestija, 1940. gada 17. jūnijā; tulkojums angļu valodā: Latvian-Russian Relations. Documents, Washington D.C., 1944, atkārtots izdevums 1978: 202.–203. lpp.; Nazi-Soviet Conspiracy and the Baltic States. Compiled by August Rei, London, 1948: 46.–48. lpp.; Soviet Documents on Foreign Policy, Vol. 3, London, 1953: 455.–456. lpp.; U.S. Congress. First Interim Report (16. vērē): 537.–538. lpp.; Third Interim Report (17. vērē): 434.–435. lpp.; Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940, Riga, 1996: 204.–206. lpp.; Lietuva – Izvestija, 1940. gada 15. jūnijā:

Padomju Savienības 1940. gada prasības Latvijas valdībai
1940. gada 16. jūnijā

Правительство СССР считает совершенно необходимым и неотложным:

1. чтобы немедленно было сформировано в Латвии такое правительство, которое было бы способно и готово обеспечить честное проведение в жизни советско-латвийского Пакта о взаимном помощи;

2. чтобы немедленно был обеспечен свободный пропуск на территорию Латвии советских воинских частей для размещения их в важнейших центрах Латвии в количестве, достаточном для того, чтобы обеспечить осуществление...

Известия, 17 июня 1940 года. Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, 1939–1940. – Москва, 1990. – с. 387.

[Tulkojums. Latvijas okupācija un aneksija: 1939–1940: Dokumenti un materiāli – Rīga, 1995. – 340.–342. lpp.]

Padomju Savienības 1940. gada pazīšojuma
nepublicētā ultimātīvā daja

1940. gada 16. jūnijā

Советское правительство ожидает ответа Латвийского правительства до 11 час. ночи 16 июня*. Непоступление ответа Латвийского правительства к этому сроку будет рассматриваться как отказ от выполнения указанных выше требований Советского Союза.

Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, 1939–1940. – Москва, 1990. – с. 387.

[Latvijas valdība bija lūgusi, ultimātu vispār nepublicēt, bet Padomju valdība lūgumam nav piekritējis. Avots: Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli. – Rīga, 1995. – 343.–349. lpp. Ultimātīvā dajas tulkojums: turpat, 342. lpp., 2. vērē]

* 1940. gada 16. jūnijā plkst. 23.00 pēc Maskavas laika, tas ir deviņu stundu laikā.

valdības maiņu un padomju bruņoto spēku ievešanu šajās trīs valstis – papildus tiem, kas jau bija izvietoti padomju militāro spēku bāzēs. Nīrmbergas kara tribunāls ir iekļāvis Vācijas 1938. gada ultimātu Austrijai tādu aktu skaitā, kas uzskatāmi par "noziegumiem pret mieru", kā tas formulets 1945. gada Londonas harta. 1948. gada "Ministrījas lietā" (Wilhelmsstrasse Trial) Nīrmbergas tribunāls atzina, ka šīs ultimātās ir daļa no "krāpšanas, draudu un piespiešanas kampaņas", kura notīkē pirms vācu iebrukuma Austrijā un kuru tribunāls raksturo kā "naidigū un agresīvu" aktu. Savu spriedumu Nīrmbergas tribunāls balstīja uz starptautisko tiesību principiem, kuri bija vispāratīti ultimātu iestiegsnības laikā. Nozīmīga ir arī tribunālu atbilde "Tu quoque" (Tu arī) argumentam, ko izvirzīja apsūdzētā puse. Aizstāvība atsaucās uz 1939. gada Molotova-Ribentropa pakta Slepēnajiem protokoliem, kas devo PSRS "brivās rokās arī maiās Baltijas valstis". Savu spriedumu tribunāls konstatēja: "Pat ja mēs pieņemam, arguendo [argumenta dēļ], ka Krievijas.. vainei ir tikpat liela kā Trešā rīga vaine, juridiski tas apsūdzētājēm tomēr neļauj atsaukties uz citu vānu."³²

Tiesību zinātnē ir pieņemts uzskaiti, ka "apstākļos, kad nav pamatojuma spēkā lietošanai, paši draudi ir prettiesiska".³³ Saskaņā ar Starptautisko tiesību asociācijas "Budapeštas Deklarāciju" (Budapest Articles, 1934), "valsts, kura draud lietot bruņotu spēku .. ir vainīga pārkāpumā" saskaņā ar 1928. gada Briāna-Keloga (Briand-Kellogg) paktu (4. pantu).³⁴ Laiapsīmā līdz 1940. gadam pastāvēja vispārēji uzskats, ka spēkā draudi nozīmē intervenciju, kas bija nelikumīga.³⁵

³² angļu valodā: Soviet Documents (*supra*): 453.–455. lpp.; U.S. Congress. Third Interim Report (17. vērē): 332.–333. lpp.; The USSR–German Aggression Against Lithuania. Ed. by Bronis J. Kaslas, New York, 1973: 187.–190. lpp.; Lithuania in 1939–1940, Vilnius, 1976: 84.–86. lpp.

³³ Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Nuremberg, 1949, Vol. 14: 332., 328., 330., 387. lpp.; skat. arī mimeografisko izdevumu 27.633.–27.634. lpp. (XI lieta).

³⁴ Ian Brownlie, International Law and the Use of Force by States, Oxford, 1963, atkārtots izdevums 1991: 364., 431. lpp.

³⁵ International Law Association. Report of the 38th Conference held at Budapest.. 1934, Budapest, 1935: 49. lpp.; publicēts arī atsevišķi: International Law Association. Briand-Kellogg Pact of Paris (.. 1928). Articles of Interpretation, London, 1934: 45. lpp.

³⁶ Skat., citu starpā, Līzis/Grabar, Meždunarodnoje pravo, Riga, 1923: 84.–89., 241., 372.–377. lpp.; William Hall, Treatise on International Law, 8th ed., Oxford, 1924: 337.–350; Evguenij A. Korovin, Sovremenoje meždunarodnoje pravo, Moskva, 1926: 47.–52. lpp., šeit – 48.–49. lpp., skat. arī 158. lpp.; Ellery Stowell, International Law, New York, 1931, 72.–73. lpp.; Alexander Hold-

Tātad spēkā draudi saskāpa ar "vispārējām" starptautiskajām tiesībām 20. gadsimta 30. gados bija aizliegti. Papildus tos vareja aizliegt uz ligumtiesību pamata*. Tieši tas šajā gadījumā ir noticis. 1932. gadā starp PSRS un Igauniju noslēgtais Neuzbrukšanas līgums ietver sekojošas saistības: "Katrā no augstajām ligumslēdzējām pusēm .. apņemas atturēties no jebkāda agresīvā akta vai vardarbīgiem pasākumiem [any violent measures, vsakājnie nasijsvennīje ģeīstvīja], kas vērstī pret otrs ligumslēdzējas puses teritoriālo integrātīti vai neaizsaramību, vai pret tās politisko neatkarību.." (1. pants). Attiecīgā līgumā ar Latviju lietots līdzīgs teksts: "... atturēties no jebkāda agresīvā akta .. un arī no jebkādiem vardarbības akkiem [any acts of violence, vsakājnie nasijsvennīje ģeīstvīja], kas vērstī pret teritoriālo integrātīti un neaizsaramību vai politisko neatkarību" (1. pants).³⁷ Neuzbrukšanas līgumā ar Lietuvu, kas bija noslēgts sešus gadius agrāk (1926), noteica saistības "atturēties no jebkāda agresīvās akta [any act of aggression whatsoever, kākje bi to nī bilo agresīvē ģeīstvīja] pret otru [ligumslēdzēju] pusī"³⁸ (3. pants).

Termini "vardarbīgi pasākumi", "vardarbības akti" un "jebkāds agresīvās akts" līgumos nav definēti. Tie vareja nozīmēt militāru vardarbību vai politiskas vardarbības aktu, vai abus.

Ferneck, Lehrbuch des Völkerrechts, 2. Teil, Leipzig, 1932: 150.–151., 215. lpp.; Antonio de Bustamante, Derecho internacional público, Tomo I, Habana, 1933: 256.–267. lpp.; Jegeņijs Pašukanis, Ocerki po meždunarodnomu pravu, Moskva, 1935: 103.–114. lpp. (par Baltijas valstīm 111. lpp.); Alfred von Verdross (Vienna), Völkerrecht, Berlin, 1937: 88., 215. lpp.; publikācijas ar atsaucēm uz izdevumiem pirms 1940. gada: George Scelle, Manuel élémentaire de droit international public, Paris, 1943: 488.–489., 558.–559., 609.–613. lpp.; Charles Fenwick, Intervention, American Journal of International Law, Vol. 39 (1945): 645.–663. lpp., šeit – 646. lpp.; Charles Hyde, International Law, Vol. 2, 2nd ed., Boston, 1947: 1380. lpp.; Green H. Hackworth, Digest of International Law, Vol. 7, Washington, 1943: 678.–679. lpp.; Oppenheim-Lauterpach, International Law, 7th ed., London, Vol. 1, 1948: 272.–276. lpp.; 6th ed., Vol. 2, 1944: 124. lpp.; Vladimir Grabaj, Materiali k istoriji literaturi meždunarodnogo prava v Rossii, Moskva, 1958: 398.–400. lpp.; Bengt Broms, Academie de Droit International, Recueil des Cours, Vol. 154 I (1977): 209.–399. lpp., šeit – 306.–307. lpp.; Brownlie (33. vērē): 88., 107.–108., 211.–212. lpp.

³⁶ LNTS (16. vērē), Vol. 131 (1923–1933) Nr. 3020: 299.–307. lpp.; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress. First Interim Report (16. vērē): 528.–529. lpp.

³⁷ LNTS, Vol. 148 (1934), Nr. 3408: 114.–127. lpp.; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress, First Interim Report (16. vērē): 499.–501. lpp.

³⁸ LNTS, Vol. 60 (1927), Nr. 1410, pp. 146.–159; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress. First Interim Report (16. vērē): 481.–486; Kaslas (31. vērē): 89.–91. lpp.

Latvijas un PSRS 1932. gada Neuzbrukšanas līgums
1932. gada 5. februārī

1. pants

Auglās līdzējas puses savstarpēji apņemas atturēties no jebkāda uzbrukuma viena pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otrs līdzējas puses teritorisko integrātību un nealzskaramību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notiku atsevišķi vai kopā ar citām valstīm, pieteicot vai nepieteicot karu.

...

Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums 1932, 139. Pārspiets: Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940: Dokumenti un materiāli. - Riga, 1995. - 51. lpp.

Staņislavs Černičenko uzskata, ka PSRS, iekļaujot savā sastāvā Baltijas valstis, rīkojās ar vardarbīgiem līdzekļiem. Viņš raksta, ka Baltijas valstu lūgums PSRS tās uzņemt Savienības sastāvā bijis "militāru draudu [un] āreja spiediena diktēts, tas ir, [panākts] ar vardarbīgiem līdzekļiem [nasīstvennīm puķom]."³⁹ Saskaņā ar citu viedokli, iekļaušana ir pēc būtības "vardarbīga", ja tā notiek draudu rezultātā un ja pretošanās ir bezceriga. Tieši tas bija uzsvērts padomju protesta notā, kas nosodīja Bohēmijas sagrabšanu, ko Vācija izdarīja 1939. gadā.⁴⁰

Šādu secinājumu apstiprina Konvencijas par samierināšanās kārtību, kas 1932. gadā tika noslegtas starp PSRS un Igauniju, kā arī starp PSRS un Latviju⁴¹, un kas "ir neatņemama sastāvdala" 1932. gada neuzbrukšanas līgumos. Konvencijā par samierināšanos ar Latviju puses piekrīt "atturēties no jebkādiem līdzekļiem, kas varētu nelabvēlīgi iespaidot kāda jautājuma aapspierešanu samierināšanas komisijā" (7. pants). Līdzīgas saistības uzņemās PSRS ar Igauniju.⁴² No tā izriet, ka neuzbrukšanas līgumi pasludināja par nelikumīgu ne tikai militāru vardarbību, bet arī politiskas vardarbības aktus.

³⁹ Černičenko 1998: 21. lpp.; Černičenko 1999: 2. sējums, 76. lpp.

⁴⁰ 29. vēre.

⁴¹ Igaunija: 1932. gada Konvencijas par samierināšanos, 8. pants, LNTS (16. vēre) Nr. 3021; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress, First Interim Report (16. vēre): 530.-531. lpp.; Latvija : 1932. gada Konvencija par samierināšanos, 7. pants, LNTS Nr. 3409; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress, First Interim Report (16. vēre): 502.-504. lpp.

⁴² 1926. gada neuzbrukšanas līgums starp PSRS un Lietuvu paredzēja "samierināšanas komisiju" izveidi (5. pants), taču neregulēja samierināšanās kārtību.

Molotova-Ribentropa 1939. gada Pakta Siepenais protokols

... 1. Teritoriāli politiskas pārkātošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža.

...

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā siepenībā.

Maskava, 1939. gada 23. augusts.

Vācijas valdības vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V. Molotovs

Tulkojums. Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940. Dokumenti un materiāli. - Riga, 1995. - 72. lpp.

[Interesu sfēras robeža attiecībā uz Lietuvu tika grozīta 1939. gada 28. septembrī]

Molotova-Ribentropa 1939. gada Pakta Siepeno protokolu atzīšana par spēkā neesošiem

PSRS Tautas deputātu 2. kongresa [Ziemassvētku] lēmums
1989. gadā

7. Съезд народных депутатов СССР осуждает факт подписания «секретного дополнительного протокола» от 23 августа 1939 года и других секретных договоренностей с Германией. Съезд признает секретные протоколы юридически несостоятельными и недействительными с момента их подписания.

Председатель Верховного Совета СССР М. Горбачев

Москва, Кремль, 24 декабря 1989 г.
№ 979- I

Ведомости Верховного Совета СССР 1989 № 29 ст. 579
[Tulkojums: Tēvzemes Avize. - 1990. - 11. janv.]

Latvijas un PSRS 1932. gada Neuzbrukšanas līgums
1932. gada 5. februārī

1. pants

Auglās līdzējas puses savstarpēji apņemas atturēties no jebkāda uzbrukuma viena pret otru, kā arī no jebkādiem varas darbiem, kas vērstos pret otrs līdzējas puses teritorisko integrātību un nealzskaramību vai politisko neatkarību, neievērojot to, vai tāds uzbrukums vai varas akts notiku atsevišķi vai kopā ar citām valstīm, pieteicot vai nepieteicot karu.

...

Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums 1932, 139. Pārspiets: Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940: Dokumenti un materiāli. - Riga, 1995. - 51. lpp.

Staņislavs Černičenko uzskata, ka PSRS, iekļaujot savā sastāvā Baltijas valstis, rīkojās ar vardarbīgiem līdzekļiem. Viņš raksta, ka Baltijas valstu lūgums PSRS tās uzņemt Savienības sastāvā bijis "militāru draudu [un] āreja spiediena diktēts, tas ir, [panākts] ar vardarbīgiem līdzekļiem [nasīstvennīm puķom]."³⁹ Saskaņā ar citu viedokli, iekļaušana ir pēc būtības "vardarbīga", ja tā notiek draudu rezultātā un ja pretošanās ir bezceriga. Tieši tas bija uzsvērts padomju protesta notā, kas nosodīja Bohēmijas sagrabšanu, ko Vācija izdarīja 1939. gadā.⁴⁰

Šādu secinājumu apstiprina Konvencijas par samierināšanās kārtību, kas 1932. gadā tika noslegtas starp PSRS un Igauniju, kā arī starp PSRS un Latviju⁴¹, un kas "ir neatņemama sastāvdala" 1932. gada neuzbrukšanas līgumos. Konvencijā par samierināšanos ar Latviju puses piekrīt "atturēties no jebkādiem līdzekļiem, kas varētu nelabvēlīgi iespaidot kāda jautājuma aapspierešanu samierināšanas komisijā" (7. pants). Līdzīgas saistības uzņemās PSRS ar Igauniju.⁴² No tā izriet, ka neuzbrukšanas līgumi pasludināja par nelikumīgu ne tikai militāru vardarbību, bet arī politiskas vardarbības aktus.

³⁹ Černičenko 1998: 21. lpp.; Černičenko 1999: 2. sējums, 76. lpp.

⁴⁰ 29. vēre.

⁴¹ Igaunija: 1932. gada Konvencijas par samierināšanos, 8. pants, LNTS (16. vēre) Nr. 3021; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress, First Interim Report (16. vēre): 530.-531. lpp.; Latvija : 1932. gada Konvencija par samierināšanos, 7. pants, LNTS Nr. 3409; tulkojums angļu valodā arī: U.S. Congress, First Interim Report (16. vēre): 502.-504. lpp.

⁴² 1926. gada neuzbrukšanas līgums starp PSRS un Lietuvu paredzēja "samierināšanas komisiju" izveidi (5. pants), taču neregulēja samierināšanās kārtību.

Molotova-Ribentropa 1939. gada Pakta Siepenais protokols

... 1. Teritoriāli politiskas pārkātošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža.

...

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā siepenībā.

Maskava, 1939. gada 23. augusts.

Vācijas valdības vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības pilnvarojumā
V. Molotovs

Tulkojums. Latvijas okupācija un aneksija: 1939-1940. Dokumenti un materiāli. - Riga, 1995. - 72. lpp.

[Interesu sfēras robeža attiecībā uz Lietuvu tika grozīta 1939. gada 28. septembrī]

Molotova-Ribentropa 1939. gada Pakta Siepeno protokolu atzīšana par spēkā neesošiem

PSRS Tautas deputātu 2. kongresa [Ziemassvētku] lēmums
1989. gadā

7. Съезд народных депутатов СССР осуждает факт подписания «секретного дополнительного протокола» от 23 августа 1939 года и других секретных договоренностей с Германией. Съезд признает секретные протоколы юридически несостоятельными и недействительными с момента их подписания.

Председатель Верховного Совета СССР М. Горбачев

Москва, Кремль, 24 декабря 1989 г.
№ 979- I

Ведомости Верховного Совета СССР 1989 № 29 ст. 579
[Tulkojums: Tēvzemes Avize. - 1990. - 11. janv.]

Vardarbības jēdziens jātulklo arī tā pakta gaismā, kuru nodrošināšanu Padomju Savienība ar saviem ulimātiem pieprasīja.⁴³ Kā noteikts 5. pantā (vai attiecīgi 7. pantā), pakta izpilde "nekādā veidā nedrīkst ietekmēt tā ligumslēdzēju pušu suverenitātes tiesības." Jāsecina, ka saskaņā ar tobrīd spēkā esošajām līgumtiesībām Padomju Savienības rīcība bija prettiesiska. Šķiet, ka autori, kas apgalvo, ka "spēka draudi" toreiz biji pieļaujami, nav pievērsuši pietiekamu uzmanību saistībām, kādās PSRS bija uzņēmūsies divpusējos līgumos ar Baltijas valstīm.

Visbeidzot, Padomju Savienības rīcība jāvērtē 1939. gada Molotova–Ribentropa pakta gaismā, ar kuru Baltijas valstīs tika iekļautas Padomju Savienības "interesu sferā".⁴⁴ Pakta Slepēnajos protokolos atklājas Padomju Savienības un Vācijas agresīvās nodomi. Padomju 1940. gada ultimāti un tiem sekojošās darbības bija līdzekļi, kas pakļāvā Baltijas valsts padomju varai. Cēlonšķarību starp 1939. gada Molotova–Ribentropu paktu un Baltijas valstu pievienošanu PSRS vienu gadu vēlāk dokumentālī apstiprina Vācijas arhīvu materiāli, kas pieejami kopš 1945. gada.⁴⁵ Padomju Savienība ir nosodījusi padomju politiku attiecībā uz Baltijas valstīm kā spēkā esošo vienošanos laušanu un kā Igaunijas, Latvijas un Lietuvas suverenitātes un neatkarības pārkāpšanu. Vācijas Federatīvā Republikā Slepēnajos protokolos nosaukusi par kaunipilnu triecienu starptautiskajām tiesībām, Vācija paziņoja, ka šie pakti nekādā ziņā nevar attaisnot sekojošas Vācijas un Padomju Savienības izdarītos starptautiskos tiesību pārkāpumus.⁴⁶

Iši sakot, padomju "spēka draudi" bija padomju noslēgtā neuzbrukšanas līgumu pārkāpums un līdz ar to padarīja par spēkā neesošām PSRS tiesībām uz Baltijas valstīm. Prettiesiskā iekļaušana Padomju Savienības sastāvā izraisa pretestību šo valstu iekšienē un nosodījumu no ārvalstu puses. Tas novērsa cietušo valstu valstisksmu izdzīšanu (*extinction*).

- ⁴³ 1939. gada starp PSRS un Igauniju noslēgtie savstarpejās palīdzības pakti: Izvestija, 1939. gada 29. septembrī; ar Latviju: Izvestija, 1939. gada 6. oktobrī; ar Lietuvu: Izvestija, 1939. gada 11. oktobrī; visi trīs pakti pārdrukāti: Dokumenti vēcieši politiski 1939. gads, Tom 22, 2. daļa, Moskva, 1992: 138.–141., 161.–164., 173.–176. lpp.; tulkojums angļu valodā paktam ar Igauniju: U.S. Congress, First Interim Report (16. vēre): 532.–533. lpp.; pakti ar Latviju un Lietuvu: turpat: 488.–489., 506.–507. lpp. (bez slepenajiem protokoliem); par Latviju ari: Latvian–Russian Relations (31. vēre): 198.–199. lpp.; par Lietuvu skat. arī 70. vēri.
- ⁴⁴ Marek (4. vēre): 431.–432. lpp.; Gilbert Gornig, Der Hitler–Stalin–Pakt, Recht in Ost und West, 1989 Nr. 7: 395.–407. lpp.; tas pats: Der Hitler–Stalin–Pakt, Frankfurt/M., 1990, XII: 184 lpp.
- ⁴⁵ Ditrihs A. Lēbers [Loeber], Temida 1990 Nr. 2: 8.–9. lpp.
- ⁴⁶ Sk. 26. vēri.

Prasība atzīt aneksiju par likumīgu juridiskajā literatūrā raksturota kā "autsaideru" nostāja.⁴⁷

3. Baltijas valstu prasības starptautisku organizāciju prakse

Cita joma, kurā jutamas Molotova–Ribentropa pakta sekas, ir saisīta ar starptautisko organizāciju attieksmi. Pēc Igaunijas, Latvijas un Lietuvas uzņēmšanas ANO 1991. gadā, kad ANO Drošības padomes prezidents iša ziņojumā pieminēja faktu, ka Baltijas valsts ir "atguvušas savu neatkarību".⁴⁸ Turpretī ANO ģenerālsekreteris Ksavj Peress de Kujle (*Javier Perez de Cuellar*) atturējās jebkādā veidā pieminēt neatkarības atjaunošanu. Karoga pacelšanas ceremonijas laikā par godu jaunuzņemtajām dalībvalstīm virš atzīna, ka šis notikums "simbolizēja [Igaunijas, Latvijas un Lietuvas] tautu] pašnoteikšanos".⁴⁹ Neprecīzs bija Balzais valstu statusa raksturojums, ko sniedza toreiz jauniešu celts ANO ģenerālsekreteris Butross Butross-Ghalib. Savā gadekārtējā ziņojumā viņš teica: "PSRS sastāvā esošās republikas" ⁵⁰ Igaunija, .. Latvija, Lietuva .. lazu 1922. gada līgumu par PSRS dibināšanu un 1991. gada pasludinātu savu neatkarību".⁵¹ Finansu jomā pirmajos gados ANO pret šīm trim valstīm iztezējās kā pret republikām, kas izstājušās no PSRS. Dalības maksā tām sākotnēji tika noteikta, balstoties uz PSRS (nevis pašu Baltijas valstu) iestiegtajiem datiem.⁵² Pateicoties Baltijas valstu iztektajiem iebildumiem, tagad ir izstrādāti pieņemamāki noteikumi.

Starptautiskā darba organizācija (*International Labour Organization*, ILO) ieņēma līdzigu nostāju. Lai gan Igaunija, Latvija un Lietuva bija sākotnējo locekļu skaitā jau kopš 1921. gada, tām bija grūti pierādīt savu *qualité de continuateur, et de reconstituer retroactivement*. (ipašību kā turpinātājam valstīm un atjaunojāt savu dalību) ar atpakaļeošo spēku). Baltijas valstis nolēma iesniegt pieteikumu par "uzņēmšanu" (un nevis par atkaluzņēmšanu), taču Lietuva paziņoja, ka tās pieteikums "nekādā veidā neietekmē juridiskās sekas, kas izriet no Lietuvas Republikas [sākotnējās] dalības" šajā organizācijā.⁵³

⁴⁷ Schweisfurth 1996: 170. lpp.; Ipsen 1999: 60. lpp.

⁴⁸ "The independence of Latvia ... was regained peacefully ..." UN Security Council, Official Records, 46th year, 1991, UN Doc. S/INF/47: 49. lpp.; sal. Ziemele 1998: 180., 183. lpp.

⁴⁹ September 17, 1991, UN Doc. SG/SM4619, HG/516, citēts: Himmer 1992: 284. lpp.

⁵⁰ Yearbook of the United Nations 1991, Vol. 45: 213. lpp., 1. alle.

⁵¹ Ziemele, State Continuity 1998: 181.–182. lpp.; Ziemele, Role 1998: 255. lpp.

⁵² Dörr 1995: 164.–165. lpp.; Fastenrath 1996: 15. lpp.; Schweisfurth 1996: 116., 122. lpp.; Stern 1996, in: Report .. 1998: 625.–626. lpp.; Ziemele, State Continuity 1998: 181.–184. lpp.; Dokumenti 1999: 206. lpp.; Konrad Buhler, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 273. lpp.

Baltijas valstis Apvienoto Nāciju skatījumā 1991. gadā

USSR

The constituent republics of the USSR – Armenia, Azerbaijan, the Byelorussian SSR, Estonia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Moldavian SSR, the Russian Soviet Federative Socialist Republic (Russian Federation), Tajikistan, Turkmenistan, the Ukrainian SSR and Uzbekistan – broke away from the 1922 Union Treaty on the Formation of the Union of Soviet Socialist Republics and declared their independence in 1991.

Estonia, Latvia and Lithuania on 26 August [1991] were the first three republics to break away and declare their independence from the USSR.

A joint declaration on the Baltic States, issued at a meeting on 6 September at Brussels, Belgium, between the EC Ministers for Foreign Affairs and European Commission representatives and the Ministers for Foreign Affairs of Estonia, Latvia and Lithuania, marked the restoration of sovereignty and independence of the Baltic States.

Yearbook of the United Nations. – 1991, New York. – Vol. 45. – p. 213 col. 1.

Citu ANO speciālo organizāciju attieksme ir bijusi visdažādāk – no valstiskā kontinuitātes atziņas līdz tās ignorēšanai.⁵⁴ Eiropas reģionālās organizācijas, piemēram, Eiropas Padome un Eiropas Rekonstrukcijas banka, ir atbalstījušas Baltijas valstu prasības pēc kontinuitātes atziņas.⁵⁵

4. Baltijas republiku prasības valstu prakse

Vairums valstu pievienojas Baltijas valstu nostājai attiecībā uz to starptautisko statusu. Iespējams, tas tiek darīts piekļīgābas pēc, taču galvenokārt – juridisku un politisku iemeslu dēļ. Tai pašā laikā ir dažas valstis, kas valstisko kontinuitāti atsakās atzīt. Par to var spriest no 1991. gada atziņas dokumentos lietotajiem izteicēniem.⁵⁶ Šīs jautājums ir svarīgs diplomātiskajās un līgumattiecībās, kā arī citos aspektos.

⁵⁴ Skat. Loeber 1999: 69.–70. lpp.

⁵⁵ Eiropas Parlaments Strasbūrā atbalstīja Baltijas tautu centenus jau 1983. gada rezolūcijā.

⁵⁶ Attiecībā uz Latviju: Dokumenti 1999; Ziemele 1996.

(1) Diplomātiskās attiecības

Kontinuitāti atzīst Eiropas Savienības valstis, ar dažiem izņēmumiem. Niederlande⁵⁷ un Zviedrija⁵⁸ (attiecīgi 1941. un 1942. gadā) bija atzinušas Baltijas valstu aneksiju, un tā no jauna tika nodibinātas diplomātiskās attiecības. Austrāja savu atziņu bija balstījusi uz pašnoteikšanās tiesībām (un nevis uz neatkarības atgušanu), taču vēlāk savu nostāju mainīja.⁵⁹ No valstīm ārpus Eiropas Savienības Šveice arī piemin "tautas pašnoteikšanos", bet piekrit "atajnot" diplomātiskās attiecības. Nozīmīgs ir to valstu viedoklis, kuras agrāk bija "socialistiskā bloka" locekļi – Čehoslovākija (tagad Čehijas Republika un Slovākija), Polija, Rumānija, Ungārija: Šīs valstis Baltijas republiku valstisko kontinuitāti viennozīmīgi atzīst. Formulejot savu nostāju, Rumānija ipaši atsauca uz Molotova–Ribentropa paktu.

Valstisko kontinuitāti neatzīst, pirmām kārtām, Krievija un, šķiet, arī citas agrākā sociālistiskā bloka valstis – Albānija, Bulgārija, Kuba un Ķīna. Dažas citas valstis, kuras ģeogrāfiski atrodas tālāk – piemēram, Ēģipte, Indija un Japāna – savās deklarācijās par atziņu kontinuitāti nepieejin.

Šajā īsajā pārskatā nav iekļuvušas valstis, kuras nav atjaunojušas diplomātiskās attiecības ar Baltijas valstīm, kā arī valstis, ar kurām pirms kara šādu attiecību nebija. Dienvidslāvju diplomātiskās attiecības nodibināja tikai 2000. gada.

Valstiskās kontinuitātes atziņa tiek attiecināta uz bridi, kad Baltijas valstis 1940. gada zaudēja neatkarību. Sekojošas pārmaiņas netiek atzītas, ja vien tās nav ipaši atrunāts.⁵⁹ Tieši Baltijas gadījumā pārmaiņas ir notikušas. Tas attiecas uz teritoriālo statusu un iedzīvotāju sastāvu (sk. tekstu pie 66.–70. vēres).

⁵⁶ Wim A. Timmermann, Netherlands International Law Review, Vol. 32 (1985): 288.–294. lpp.; R. C. Siekmann, Netherlands State Practice .. 1990–1991, Netherlands Yearbook of International Law, Vol. 23 (1992): 297.–392. lpp., ņēit – 299. lpp.; atkārtots izdevums: State Practice 1999: 282.–284. lpp.; skat. arī 64. vēri.

⁵⁷ Karlis Kanglers, Sweden, the Soviet Union and the Baltic Question 1940–1964, in: Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century, Turku, 1998: 188.–211. lpp.

⁵⁸ Tichy 1992: 127. lpp.; Eisemann 1997: 76. lpp.

⁵⁹ Šveice atjaunoja diplomātiskās attiecības ar Baltijas valstīm "dans leurs frontières actuelles": Communication of August 28, 1991, teksts: State Practice 1999: 346. lpp. ņēit, ka neviens cita valsts šādu piebildi nav izteikusi. Skat. ari: Lucius Caflisch, Schweizerische Zeitschrift für internationales und europäisches Recht 1993: 669.–749. lpp., ņēit – 710. lpp.

(2) Ligumattiecības

Valstiskās kontinuitātes atzīšana izslēdz, ka Baltijas valsts pārmantotu ligumattiecības saskanā ar ligumiem, kurus noslēgusi PSRS. Baltijas valsts ir atjaunojušas savas ligumattiecības – tādās, kādās tās bija spēkā 1940. gadā, taču vairums šo ligumu vairs neatspoguļo pašreizējo stāvokli. Tādēj Baltijas valstītā laika ligumus ir pārbaudījušas katrā atsevišķā gadījumā un vienojušās ar saviem līgumpartneriem par to, vai ligumus izbeigt vai tos apstiprināt. Bieži tās izlejumi aizvietot novecojušu ligumu ar jaunu vienošanos. Pastāvošo praksi šajā jomā var ilustrēt ar nedaudzēniem piemēriem:

- 1994. gadā Latvija un Polija paziņoja, ka to abpusējie ligumi (kuri bija noslēgti 1922.–1938. gadā) joprojām būs spēkā, taču uzsāka pārbaudi, lai noskaidrotu, kuru no tiem vajadzētu izbeigt. Šī pārbaude kļuva par pamatu jaunam ligumam, kas tika noslēgts 1997. gadā.⁶⁰
- 1992. gadā Igaunija un Somija vienojās par to, ka ligumu, kas 1965. gadā bija noslēgts starp Somiju un Padomju Savienību, pagaidām attiecīnāt uz jūras robežām Somu jūras līci. 1996. gadā pagaidu līguma vietā stājās galīgais ligums, kas tomēr pēc būtības – izņemot pēdējo pantu – atbilst 1965. gada Somijas–Padomju Savienības ligumam.⁶¹

Šie piemēri rāda, ka grūtības, kas rodas sakārt ar ligumattiecību pārtraukšanu, var atrisināt praktiski veidā, neskarot kontinuitātes principu. Vairāki raksti ir velēti Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ligumiem ar Dāniju,⁶² Somiju,⁶³ Niderlandi,⁶⁴ Poliju⁶⁵ un Zviedrijai.⁶⁶ Daudzpusēji ligumi, kuros Baltijas valsts pirms 1940. gada piedalījās kā viena no pusēm, joprojām saista šīs valstis.⁶⁷

Plāšāk kontekstā problēmas rada ligumi par bruņojuma kontroli un 1990. gada Līgums par parasta tipa bruņotajiem spēkiem Eiropā (CFE, Treaty on Conventional Armed Forces in Europe).⁶⁸

⁶⁰ Latvijas Vēstnesis, 1994. gada 24. februāri, 1. lpp. un 1997. gada 16. maijā, 2. lpp.

⁶¹ Franck 1997 un tur citētie avoti; State Practice 1999: 191. lpp.; Stern 2000: 262., 264. lpp.

⁶² Peter Kyhn, Aspects of Recognition. Denmark's Relations to the Baltic States .. 1940–1991, in: Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century, Turku, 1998: 212.–255. lpp.

⁶³ Koskenniemi/Leho 1992; Langström, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 772. lpp. R.C. Siekmann (56. vērte): 297.–300. lpp.

⁶⁴ Sfafarz 1996; Langström, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 773. lpp.

⁶⁵ Kangeris (57. vērte).

⁶⁶ To apstiprināja Latvijas parlaments (Saeima); Ziņotājs 1993, Nr. 3/4–54.

⁶⁷ Yakemtchouk 1991, pārdrukāts: 285. lpp.; Mullerson 1994: 151. lpp.; Bojars 1996: 532.–533. lpp.; Eisemann, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 54. lpp.; Koskenniemi, turpat, 69. lpp.

5. Pretpriekšības, kas izvirzītas pret Baltijas valstīm

Baltijas valstu priekšības atzīt to valstisko kontinuitāti nozīmē suverenitātes pilnīgu atjaunošanu un netraucētu realizāciju. Praksē šim tiesīsbām ir likti šķēršļi, sevišķi gadījumos, kad tās skar Molotova–Ribentropa pakta sekas. Tas atklājas dažās starpvalstu attiecību jomās.

(1) Valsts drošības sistēmas izvēle

Baltijas valsts savu izvēli ir izdarījušas: tās vēlas iestāties NATO. Krievija iebilst, argumentējot, ka Baltijas valsts kā agrākā PSRS republikas nav brīvi tādā veidā lemt par savu drošības sistēmu. NATO paplašināšanās agrākās Padomju Savienības teritorijā it kā apdraudot Krievijas drošību.

(2) Teritoriālās integratīvās aizsardzība

Igaunija un Latvija pieprasīja atzīt savu teritorialo neaizskaramību, ietverot teritorijas, kas 1944. gadā tika iekļautas Krievijas sastāvā. Savas priekšības pamatojumam tās min Miera ligumus, kas ar Krieviju tika noslēgti 1920. gadā un kas nosaka Igaunijas un Latvijas robežas ar Krieviju. Turpretīm Krievijas Ārlieņu ministrija apgalvo, ka Miera ligumi zaudēja spēku, kad PSRS 1940. gadā iepārtīja Baltijas valsts anektejā.⁶⁹

Savukārt Lietuva ir spējusi aizsargāt savu teritorialo integratīti. 1939. gadā tā atguva savu seno galvapsēlētu Vīnu, ko 1920. gadā prettiesiski

1920. gada Miera līgums Padomju Krievijas skatījumā

Заявление Верховного Совета Российской Федерации
11 марта 1992 г.

Как ни толковать историю Латвии с момента ее возникновения в качестве независимого государства в 1918 году, факт ее входления в состав СССР в 1940–1991 годах и тем самым прекращение действия Мирного договора 1920 года отрицать невозможно.

Ведомости Верховного Совета РСФСР. – 1992. – № 14. – с. 711.

⁶⁸ Statement of 1992, Vedomosti Rossiskoi Federacii 1992 Nr. 14–711. 1992. un 1993. gada deklarācijas, Diplomaticeskij Vestnik 1992 Nr. 23.–24: 61. lpp.; 1993 Nr. 5–6: 69. lpp.

bija sagrabusi Poliju.⁷⁰ 1994. gadā noslēgtajā līgumā Polija un Lietuva apstiprināja savu savstarpējo teritorialo integratīti "ar galvapsēlētam Vīnā un Varšavā".⁷¹ Tāpat arī Lietuvai un Krievijai nav kārtotami nekādi savstarpēji teritoriali jautājumi. 1991. gadā abas puses svinīgi apsolīja ievertot to "teritorialo integratīti un robežu neaizskaramību" (1. pants).⁷²

(3) Pilsoņu statusa noteikšana

Saskanā ar starptautiskajām tiesībām, katra suverēna valsts pati nosaka, kuru personu tā uzsakta par savu pilsoni. Pilsonibas likumi, kā Baltijas valsts pieņemta pēc neatkarības atgušanas, tika izstrādāti, nemot vērā likumus, kas bija spēkā pirms šo valstu iekļaušanas Padomju Savienībā 1940. gadā. Taču dažādās starptautiskās organizācijas un arī Krievija jaunošķīlumus ir kritizējušas.⁷³ Kritiķi ignorē Baltijas valstu prasi, pēc to valstiskās kontinuitātes atzīšanas. Saskaņā ar kontinuitātes principu, jauninēcēji, kas valsti apmetusies pēc 1940. gada, ir ārvalstnieki. Lietuva tādiem ar likumi ir piešķirusi pilsonību, ja šai valstī viņi ir pastāvīgi iedzīvotāji. Igaunija un Latvija paredz jauninēcēju naturalizāciju, ja viņi atbilst prasībām pēc pastāvīgā iedzīvotāja statusa, valodas zināšanām un dod uzticības zvērestu.

Prasība par ārzemju ieceļotāju naturalizāciju nevar būt balstīta uz starptautiskiem precedēntiem. Piemēram, Francijā saņēma starptautisku atzinību par atceļšanos piešķirt Francijas pilsonību ieceļotājiem no Vācijas Elzas–Loreinas rajonā, ko 48 gadus (1871–1919) bija pārvāldījusi Vācija. Francija uzskatīja, ka Vācija šo rajonu bija prettiesiski anektējusi, ignorējot tautas gribu. Līdzīgi apsvērumi tika izmantoti, regulejot pilsonības jautājumu vācu ieceļotājiem Austrijā (1938–1945).⁷⁴

Var teikt, ka valstīm, kas atzinušas pirmskara Igaunijas, Latvijas un Lietuvas "valstisko kontinuitāti", nākas atturēties (*estopped*) no priekšības naturalizēt visas tās personas, kuras Baltijas valsts ieceļojušas pēc 1940. gada.

⁷⁰ 1939. gada pakts starp PSRS un Lietuvu. Tekstu un tulkojumu skat. 43. vērē.

⁷¹ Tulkojums angļu valodā: Lithuanian Foreign Policy Review, 1998, Nr. 2: 161.–172. lpp.

⁷² 1991. gada līgums par savstarpējo attiecību pamatojumu. Tulkojums angļu valodā: turpat, 1998 Nr. 1:119.–127. lpp.

⁷³ Literatūru skat.: George Ginsburgs, 1992; Brubaker 1992; Kreuzer 1998; Torrecuadrada 1998: 686.–687. lpp.; Barrington 1999; Torres, in: Eisemann/Koskenniemi 2000: 663.–717. lpp.; ņēit – 686.–687. lpp.; visi ar turpmākām atsaucēm.

⁷⁴ Quigley 1998: 103. lpp.

4) Jurisdikcija

Ar valstisko kontinuitāti ir saistīts arī jautājums par to, vai vispār un uz kāda pamata tagadējai Igaunijai, Latvijai un Lietuvai ir tiesības un pienākums saukt pie kriminālbūtlīdzības par noziegumiem pret mieru, kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci, ietverot genocidu. Šādi noziegumi pēc 1940. gada tika izdarīti Baltijas valstu teritorijā; tādus pastrādājā arī ārzemēs dzīvojoši Baltijas valstu pilsoņi.

Uzņemoties jurisdikciju sakārā ar noziegumiem Baltijas valstis, tiesai pirmām kārtām ir jālej par to, kādas kriminālbūtlīdzību normas piemērojamas. Pastāv vairāki alternatīvi: Igaunijas, Latvijas un Lietuvas likumdošana, kas bija spēkā 1940. gadā, kad šīs valstis tika iekļautas PSRS sastāvā; Padomju Savienības 1940. gadā ieviestā likumdošana; Vācijas noteikta likumdošana, kas apjomīgi Padomju Igauniju, Padomju Latviju un Padomju Lietuvu 1941. gadā;⁷⁵ un/vai starptautiskās tiesības, kā tās piemēroja 1946. gadā Nīrnbergas tribunāls. PSRS ar atpakaļejosu spēku ieveda KPFSR 1926. gada kriminālkodekšu.⁷⁶ Šī kodeksa bēdīgi slavenais 58. pants padomju laikā kalpoja par formālu pamatojumu daudzās kriminālīletās. Vācija atjaunoja pirms 1940. gada spēkā bijušos Igaunijas, Latvijas un Lietuvas kriminālkumus, taču tiki tiktāk, cik tā atbilda okupācijas varas politikai.⁷⁷

No daudzajām aprakstītajām tēzēm par Baltijas valstu pašreizējo statusu divas sniedz skaidru un noteiku atbildi uz jautājumu par to, kāda likumdošana būtu piemērojama: tas ir "kontinuitātes" princips un tēze par "likumīgu iekļaušanu". Saskaņā ar pirmo, tiesīsām ir jābalstās uz likumdošanu, kas pastāvēja pirms 1940. gada, savukārt otrā tēze prasa

⁷⁵ Nacistiskā Vācija bija atzinusi Baltijas valstu iekļaušanu PSRS sastāvā 1940. gadā. Līdz ar to, kad nacistiskā Vācija 1941. gadā iekaroja Baltijas reģionu, tā ieņēma padomju teritoriju un nevis Igauniju, Latviju vai Lietuvu, kuras saskaņā ar nacistiskās Vācijas oficiālo viedokli – bija zaudējušas savu neatkarību.

⁷⁶ PSRS 1940. gada 6. novembra dekrēts (ukaz), Vedomosti SSSR 1940 Nr. 46, pārdrukis Igaunijas PSR: Hronoloģiskie soļojumi zināmones Estonsko SSR .. 1940–1941. Tallin[n], Tom. 1, 1953: 110. lpp.; analogisks izdevums Latvijas PSR (Riga, 1960: 24. lpp.) un Lietuvas PSR (Vilnius, 1. sēj., 1957: 53. lpp.). 1940. gada dekrēta tulkojums angļu valodā: Policy of Occupation Powers in Latvia 1939–1991. Izdevīs Latvijas Valsts arhīvs Rīgā, 1999, 129. lpp.

⁷⁷ Igaunija: 1941. gada dekrēts, Amtsblatt des Generalkommissars in Reval, 1942 Nr. 1; 4. lpp.; Latvija: 1942. gada dekrēts, Amtsblatt des Generalkommissars in Riga, 1942 Nr. 1: 141.–144. lpp.; Lietuva: 1942. gada dekrēts, Amtsblatt des Generalkommissars in Kauen, 1942 Nr 23: 243.–248. lpp. Šie trīs dekrēti, kā arī normatīvie akti par piemērošanai ir pārdrukāti: Das Recht der besetzten Ostgebiete. Alfred Meyer, Ed., München, 1943, Sections II A 2.

piemērot padomju likumus. Pārējās teorijas ūsi sarežģītā jautājuma risināšanā ir mazāk noderīgas.

Vēl ir nepieciešams precizēt juridisko pamatojumu tam, ka Baltijas valstis ir pieņākums saukt pie krimināltatibības par minētajiem noziegumiem. Šie noziegumi tika pastrādāti laikā, kad Baltijas valsts nebija spējīgas realizēt savu suverenitāti un tātad vest krimināllietas savā vārdā. Pie tam ir būtiski, ka vācu valdīšanas laikā pieļautos vai pāvelētos prettiesiskus aktus Vācijas okupācijas orgāni neuzskatīja par noziegumiem, savukārt padomju laikā veiktās represijas nebija sodāmas saskaņā ar padomju likumdošanu. Pieņākums veikt kriminālizmeklēšanu mūsdienās izriet no Baltijas valstu prasības atzīt to valstisko kontinuitāti. Taču tiem, kuri šo kontinuitāti noliedz vai ierobežo, ir daudz grūtāk dot viennozīmīgu atbildi. Ja Baltijas valsts ir "jaunas" valsts vai "pārmantotājas" (*succession*) valsts, tad pieņākumu sodit varētu pamatot ar pārsē spēkā esošajām starptautiskajām cilvēktiesībām. Bet tad paliek sasāpējušais jautājums: vai šīs tiesības var piemērot pašreizējai varas orgāni attiecībā uz noziegumiem, kas izdarīti agrāko režīmu laikā?

II. Baltijas valstu prasības pēc restituīcijas un kompensācijas

Molotova-Ribentropa pakta rezultātā Baltijas valsts zaudēja savu neatkarību un ceta arī zaudējumus. Saskaņā ar vispārētākiem starptautiski tiesību principiem katrai valsti izdarītis starptautiska mēroga pretnieks akts

- rada starptautisku atbildību,
- rada pamatu šīs valsts pieņākumam atjaunot *status quo ante* (agrāko stāvokli).

Gadijumā, ja tas nav iespējams, šai valstij ir jānodrošina cietusajai pusei taisnīga kompensācija (*equitable compensation*). Baltijas gadījumā valsts, kas veikušas prettiesiskus aktus, ir Vācija un PSRS, taču neviens no tām vairs nepastāv. Pārmantotājas (vai turpinātājas) valsts ir Vācijas Federatīvā Republika un Krievijas Federācija. Abas no tām ir uznēmušās savu priekšteču saistības. 1989. gadā abas šīs valstis pasludināja Molotova-Ribentropa paktu par spēkā neesošu *ab initio* (no iekārta).⁷⁸

⁷⁸ Baltijas valstis 1990. gadā pievienojās 1948. gada konvencijai pret genocidu un 1968. gada konvencijai par noilguma nepiemērošanu attiecībā uz kara noziegumiem. Igaunija: *Vedomosti Estoniskoi Respubliki* 1991, Nr. 35–42.; Latvija: *Ziņotājs* 1990 Nr. 20–35.; Lietuva: *Vedomosti Litovskoi Respubliki* 1992 Nr. 13–34. Pievienošanām nav atpakaļlojoša spēka.

⁷⁹ 26. un 46. vēres.

Baltijas valstu ciestie zaudējumi pēc 1940. gada iedalāmi vairākās kategorijās. Apskatīsim dažas no tām.

1. Teritorija

Kā jau minējām, 1944. gadā Igaunija un Latvija zaudēja vairākus apvidus no savām teritorijām, kuri tika ieķauti KPFSR (Krievijas Federācijas) sastāvā. Pēc neatkarības atgušanas 1991. gadā Igaunija un Latvija pieprasīja atgriezt zaudētās teritorijas. Šīs prasības ieķautās neatkarības deklarācijās un tikušas atkārtoti paustas arī citos valsts izdotajos dokumentos.⁸⁰

Varētu jautāt, vai pēc 1940. gada notikušās teritorīlās pārmaiņas skar trešās valstis. Ir vispārpieņemts, ka valstiskās kontinuitātes attīsa attiecas uz bridi, kad cietsi valsts zaudēja savu suverenitāti. Ja trešā valsts, kas attīsta kontinuitāti, savās attiecībās vēlas atsaukties uz robežām, kas pastāvējušas citā vēstures laikā, tai sava nostāja ir jāpaziņo. Ja šāda atruna nav izdarīta, tad šai valstij ir tiesības vai pat pieņākums atturēties no tādu robežu attīšanas, kas izveidotas pēc suverenitātes zaudēšanas,⁸¹ kā piemēram Abrenei pievienošana Krievijai.

2. Iedzīvotāji

Molotova-Ribentropa pakta rezultātā manāmi ir izmainījusies arī demogrāfiskā situācija. Pirmie upuri bija Igaunijas un Latvijas pilsoni, kurim bija vācbaltu izcelesmē: 1939. un 1941. gadā viņi tika pārcelti uz Vāciju. Par izceļošanu bija vienojušās divas ārvalstis maz pazīstamajā Slepēnajā protokolā, kas tika pieņemta 1939. gada septembrī Maskavā.⁸²

Ebreju tautības iedzīvotāji vācu okupācijas laikā (1941–1945) piedzīvoja genociedu visās Baltijas valstis.⁸³ Traģisks likenis piemēklēja

⁸⁰ Par Igauniju skat.: Edgard Mattisen, Estonia–Russia: History of the Occupation, Tallinn, 1995: 212. lpp. Tulkojums angļu valodā: tas pats; Searching for a Dignified Compromise. The Estonian-Russian Border, Tallinn, 1996, 174. lpp.; par Latviju: Loeber 1996. Par Lietuvu: Vadopalas 1998: 206. lpp.; Žalimas 1999: 113. lpp. No Krievijas viedokļa: Sergej N. Baburin, Territorija gosudarstva, Moskva, 1997: 226–231. lpp. Skat tekstu pie 69. vēres.

⁸¹ Skat atrunu, kādu izteica Sveice, *supra* 59. vēre. 1995. gada asociācijas līgumi, kas bija noslēgti starp Eiropas Kopienu un Igauniju, Latviju un Lietuvu, piemērojami attiecībā uz Igaunijas (128. pants), Latvijas (129. pants) un Lietuvas (130. pants) "teritoriju" attālajot atklātu jautājumu, vai ar terminu "teritorija" domāt 1940. vai 1995. gada statuss.

⁸² Tulkojums angļu valodā: U.S. Department of State. Nazi-Soviet Relations 1939–1941, Washington D.C., 1948, 106. lpp.

⁸³ Par Igauniju: Eugenia Gurin-Koov. Eesti juutide katastroof 1941 |Holocaust

ari tos daudzos cilvēkus, kuri tika represēti un deportēti gan vācu, gan padomju laikā.⁸⁴ Tūkstošiem iecēlotāju no PSRS pēc 1940. gada apmetās Baltijas valstis. Kopā ap 270 000 pilsonu 1944. gadā emigrēja uz Rietumiem, lai izvairotos no atkārtotas padomju okupācijas.⁸⁵ Piecdesmit gadus vēlāk – pēc neatkarības atgušanas – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas prezidenti aicināja emigrantus atgriezties. Igaunija un Latvija ir pieņēmuši likumdošanu par "repatriāciju".

Krievija "nepārprotam vēlās" palīdzēt "atgriezties mājās" personām, kas agrāk tika deportētas no okupētajām Baltijas valstīm, vai šo deportēto pēcteicīm. Krievija šo uzdevumu veiks "saskaņā ar ipāšām repatriācijas un kompensācijas programmām, kuras ir jāizstrādā". To paziņojuši Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja savā slēdziņā (*Opinion*) Nr. 193 (1996) par Krievijas uzņēmānu. Pazīpojums ir balstīts uz Krievijas iesniegtajām "saistībām" (*commitments*), pirms tā tika uzņemta dalībvalstu skaitā.⁸⁶

Šāda veida saistības ir erastas, uzņemot jaunas dalībvalstis Eiropas Padomē. Tie ir politiskas dabas akti un tātad juridiski nav saistoši.⁸⁷ Tomēr

of the Estonian Jews 1941], Tallinn, 1994, 239. lpp. Par Latviju: Andrews Ezergalis, The Holocaust in Latvia, 1941–1944. Riga, 1996, XXI, 465 lpp.; izdevums latviešu valodā: Riga, 1999, 592 lpp.

⁸⁴ Par padomju represijām Igaunijā: Politiski arresti Igaunijā 1940.–1988. –Tallinn, Vol. 1, 1996, 878 lpp.; Vol. 2, 1998. Latvijā: No NKVD līdz KGB ... 1940.–1986., Riga, 1999, XVIII, 978 lpp.; Aizvestis. 1941. gada 14. jūnijā. Izdevējs Latvijas Valsts arhīvs, Rigā, 2001, 808 lpp. Lietuva: Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 [Genocids pret Lietuvas tautu 1939–1941.], Vilnius, Vol. 1, 1992, Vol. 2, 1998.

⁸⁵ Hellmut Weiss, in: Die Sowjetisierung Ost-Mitteleuropas, Frankfurt/M., 1959: 30. lpp.; atkārtoto izdevumus: Staatsbürgerschaftliche Informationen, Bonn, Nr. 93 (1961): 10. lpp.; par Igauniju: Tõnu Parvling, in: Second Conference on Baltic Studies, Norman, 1971: 49–50. lpp.; Henn-Juri Uibopuu, in: Die baltischen Nationen, 2nd ed., Köln, 1991: 10.–138. lpp., ņēit – 115., 117. lpp.; par Latviju: Edgars Dunsdors, in: Arhīvs, 23. sēj (1983): 25.–106. lpp., ņēit – 84. lpp.; Egil Levits, in: Die baltischen Nationen: 139.–222. lpp., ņēit – 144.–147. lpp.; par Lietuvu: Stanley Vardys, turpat, 223.–268. lpp., ņēit – 226.–227. lpp.

⁸⁶ Teksts pārdrukāts: Human Rights Law Journal, Vol. 16 (1996): 185.–186. lpp., 7. XII punkts. Lietuvas 2000. gadā pieņemtais likums (112. vēre) atsaucas uz šim Krievijas saistībām.

⁸⁷ Vladimirs Djeric, Admission to Membership of the Council of Europe and Legal Significance of Commitments Entered into by New Member States, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Vol. 60 (2000): 605.–629. lpp., ņēit – 627.–629. lpp.

dalībvalstis tiek mudinātas izpildīt solito.⁸⁸ Šķiet, ka Eiropas Padome vēl nav pārbaudījusi, vai Krievija izpildījusi uzņemtās saistības par deportēto atpakaļnogādāšanu.

Ar demogrāfisku pārmaiņu tēmu (sk. tekstu pie 66.–67. vēres) sasaucas iepriekš apskatītais pilsonības jautājums.

3. Obligātās karadienestes un spaidu darbi

Baltijas valstu pilsoņi kādi iesaukti PSRS brunotajos spēkos. Otrā pasaules kara laikā tā izraisīja traģiskus konfliktus. 1942. un 1943. gadā vācu okupācijas vara mobilizēja Igaunijas un Latvijas iedzīvotājus viršešus. Šī pakļaušanās karakalusaibis tika maskēta un pasniegta kā vācu bruņoto spēku organizētā "brīvpārtīgu" militāru vienību "brīvpārtīgu" iesaistīšanā.⁸⁹ Tas bija pretlikumīgi, jo Vācija atšķirībā no PSRS nebija neatkļējusi Baltijas valstis. Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām Vācijai kā okupācijas varai bija liegts okupētās valsts pilsonus piešķirt nemēt dalību karadarbībā. Pārkāpjot Hāgas konvenciju, Vācija ari izveda Baltijas valstu iedzīvotājus spaidu darbos.⁹⁰ Par savu rīcību Vācija nes juridisku un morālu atbildību.

4. Īpašums

Cenšoties likvidēt inkorporācijas sekas, Baltijas valstis pieņēma likumus par privātpāšuma restituīciju savās teritorijās.⁹¹ Tas novēda pie aktīvas pravošanās. Starptautiski līmeni restituīcijas prasības skar citā starpā arī vācbaltu emigrantu nekustamo ipašumu. Tiesu praksē Latvijā šīs prasības ir guvūšas atbalstu attiecībā uz 1941. gada izceļotājiem.

Starptautiskā mērogā Baltijas valstu valdības no Padomju Savienības un tās pēcteicības – Krievijas Federācijas – ir pieprasījušas savas valsts ipašuma atgriešanu. Dažas no šīm prasībām kļuva par strīdus aboliem –

⁸⁸ Parliamentary Assembly, Order Nr. 508 (1995) on Honouring of Obligations and Commitments by Member States. Pārdrukāts: Human Rights Law Journal, Vol. 17 (1996): 217. lpp.

⁸⁹ The Latvian Legion. A Collection of Documents 1945–1950, A.Jndrievs Ezergalis, Editor, Riga, 1997: 102 lpp.; izdevums latviešu valodā: 1998: 128 lpp., Egils Levits, Nordost-Archiv, Vol. 5 (1996): 37.–62. lpp., ņēit – 46.–47. lpp.

⁹⁰ Hāgas 1907. gada noteikumi par sauszemes karadarbību, 23., 45. un 52. pants. Situācija Baltijā 1941.–1945. gadā bija ipašā tādā ziņā, ka Baltijas iedzīvotājai tika ierauti karā starp divām ārzemju varām – Vāciju un PSRS. Tādēļ kontrastējoši termini "pretinga valsts" (hostile state) un "pašu zeme", kādi lietoti Hāgas noteikumos, nav attiecīni. Igaunijai un Latvijai abas varas bija "pretinga valsts" un neviens no tām nebija viņu "pašu zeme". Skat. arī 75. vēri.

⁹¹ Pārskatu par to sniedz: Foster 1996.

piemēram, jautājums par bruņoto spēku ipašumu Baltijas valstis. Galu galā risinājums tika rasts, 1994. gadā noslēdzot līgumus starp Krievijas Federāciju un Igauniju un Latviju par Krievijas bruņoto spēku izvešanu.⁹² Krievija piekrita atdot nekustamos ipašumus, ko līdz tam bija izmantojuši tās dienestī. Latvija apsolīja sniegt Krievijai kompensāciju par ēkām, kas bija uzceltas pēc 1940. gada, paturot tiesības celt prasību par to zaudējumu kompensāciju, kādus biji izraisījis bruņoto spēku sastāvā esošās personas. Krievijas bruņoto spēku kustamo ipašumu Krievijas puse varēja brīvi izvest vai pārdo.

Ari finansu un banku lietās biji nepieciešams atrast reālu risinājumu. Uz jautājumu, kā sadalīt tādu padomju federālo ipašumu kā Baltijas valstu lietošanā esošo transportu, gatavas atbildes nebija. Kā piemērus var minēt tirdzniecības kuģus, dzelzceļa inventāru un gaisa satiksmes līdzekļus. Tāpat kā citās jomās, šeit tika nemita vērā Igaunijai, Latvijai un Lietuvai piederošā ipašuma vērtība, kuru 1940. gadā bez atlidzības bija pārņemusi Padomju Savienību.

Baltijas valstu valdībām bieži grūtiem izdevās atgūt zelta rezerves, kas bija noguldītas Rietumu bankās pirms Otrā pasaules kara.⁹³

Baltijas valstu diplomātisko pārstāvniecību ēkas ārzemēs lielākoties ir tikušas atgriezenas, tomēr dažos gadījumos jautājums joprojām palicis strīdīgs. Tas galvenokārt attiecas uz Baltijas valstu sūtniečības ēkām Parīzē.⁹⁴ Francija tās bija atdevusi Padomju Savienībai, un tagad tās lieto

⁹² Igaunija: Riigi Teataja, 2. daļa, 1995. Nr. 46–203, ieteror krievu tekstu; neoficiāls Igaunijas Ārlieku ministrijas tulkojums angļu valodā pieejams internetā (par šo norādi pateicos Igaunijas Nacionālai bibliotēkai Tallinnā). Par ipašumu skat. 7., 8., 17. pantu. Latvija: Latvijas Vēstnesis, 1994. gada 3. maijā, 9. lpp.; skat. 7.–8., 11. pantu. Par atbilstošu līgumu starp Lietuvu un Krieviju informācijas nav. Krievijas bruņoto spēki no Lietuvas tika izvesti 1993. gada augustā, tas ir, vienā gadu agrāk nekā no Igaunijas un Latvijas.

⁹³ Dietrich A. Loeber, *The Problem of the Baltic Gold in Great Britain, Internationales Recht und Diplomatik*, Vol. 13 (1968): 75–88. lpp.; pārdrākums: *Baltic Review* (New York) Nr. 36 (1969): 11–39. lpp.; Geoffrey Marston, *British Yearbook of International Law*, Vol. 63 (1992): 789–791. lpp.; *Gornig* 1992: 90–91. lpp.; *Silagi* 1996: 304–305. lpp.; *State Practice* 1999:126., 312. lpp.; *Langström*, in: *Eisemann/Koskenniemi* 2000: 733. lpp.; *Dronova*, turpat: 789–791. lpp.; *Stern* 2000: 411–412. lpp. Par starptautiskās klīringu banku (Bank of International Settlements): *Beauchesne* 1997: 996–997. lpp.

⁹⁴ Baltic Assembly, Resolution of 1997. Latvijas Vēstnesis, 1997. gada 30. aprīlī, 9. lpp. Lietuva: 2000. gada likums (Preambulā), *Valstybes Zinios* 2000 Nr. 52–1486.; tulkojumi angļu valodā: [www.lrs.lt/CharlesRousseau_Chronique_Revue Generale de Droit International Public, Tome 96 \(1992\): 886. lpp.](http://www.lrs.lt/CharlesRousseau_Chronique_RevueGeneraledeDroitInternationalPublic_Tome96(1992):886.lpp;); *Gornig*

Krievijas Federācija. Kad Krievija 1995. gadā iesniedza līgumu par uzņemšanu Eiropas Padomē, Parīzē atrodos sūtniecības ēku restituīcija, atdotod tās Baltijas valstīm, kļuva par diskusiju objektu arī *Strasbūrā*.⁹⁵ Līdz šim strīdā iesaistītās puses vienošanos šajā jautājumā nav panākušas.

5. Parādi

Baltijas valstis noraida uzskatu, ka tās būtu Padomju Savienības pēcteces un līdz ar to atbilstīgas par padomju valsts parādiem.⁹⁶ Baltijas valstu valdības šo viedokli ir aizstāvējušas arī Rietumvalstu priekšā, no kurām dažas sākotnēji tiecas priespiete Igauniju, Latviju un Lietuvu uzņemties atbildību par padomju ārejīm parādiem.⁹⁷

Cits jautājums ir saistīts ar to parādu kārtotānu, kādi Baltijas valstīm bija pirms to iekļaušanas PSRS sastāvā 1940. gadā.⁹⁸

1992: 59.–60., 66., 89. lpp.; *Silagi* 1996: 302.–304., 258.–259.; *Beauchesne* 1997: 996–997. lpp.; *Beemelmans* 1997: 116. lpp.; *State Practice* 1999: 126., 347. lpp. Skat. M. Bedjaoui. Diskusija par Baltijas valstu ārzemju ipašumu stāvokli: *Yearbook of the International Law Commission* 1973, Vol. 2, New York 1975: 56–57. lpp.

⁹⁵ Krievijas uzņemšanu Eiropas Padomē gaitā (1996) Politisko lietu komiteja (dok. 7443) un Juridiskā komiteja (dok. 7463) apsprieda Baltijas valstu sūtniečības ēku lietu savos ziņojumos (tekstus skat. 86. vēr., 193., 225. lpp.). Savā slēdziņā nr. 193 (1996) par Krievijas uzņemšanu Parlamentārā asambleja definēja Krievijas apņēmšanos vispārīgā, īpaši nenorādot uz sūtniečības ēkām: "lai atīri nokortītu visus jautājumus, kas saistīti ar Eiropas Padomes dalībvalstu pieprasītā ipašuma atgriešanu." (Teksts: 86. vēr., 186. lpp.)

⁹⁶ Baltic Council, *Resolution of 1992*, citējis *Zālīmas* 1999: 117. lpp.; *Baltijas asambleja*, 1997. gada rezolūcija (94. vēr.).

⁹⁷ Par atbilstību par padomju ārejīgo parādu skat. *Gornig* 1992: 115.–160. lpp.; *Reinisch/Hafner* 1995: 101–108; *Schweisfurth* 1996: 147–150.; *Silagi* 1996: 414–415.; *Beemelmans* 1997: 112. lpp.; *Ziemele*, *State Continuity* 1998: 191–196.; *Stern* 2000: 382. lpp.

⁹⁸ Rīgas pilsēta, piemēram, 1913. gada sanēma aizdevumu no Londonas bankas "Lazard Brothers Ltd.". Par šo kredītu skat. *Karlis Kangeris, Umstrītene Verbindlichkeiten aus der Vorkriegszeit und die Kreditwürdigkeit Lettlands. Die Einflussnahme der Londoner Bank Lazard Brother & Co. auf Lettlands Wirtschaft 1920–1934*. *Studia Baltica Stockholmiensia*, Vol. 13 (1994): 107.–155. lpp. Padomju režīma laikā aizdevuma atmaksas jautājums bija saistīts ar Latvijas zeltu Liebelītānijā (skat. 93. vēr.) un ar Lielbritānijas 1968. gada līgumu ar PSRS (skat. 102. vēr.).

6. Arhivi

Liela daļa Baltijas valstu arhīvu materiālu tika izvesti uz Padomju Savienību un patlaban atrodas Krievijas Federācijas teritorijā. Centieni panākt šo krājumu atgriešanu līdz šim nav valnagojušies panākumiem. Baltiešu pētniekiem ir arī liegti vai apgrūtināta pieejama Krievijā esošajiem arhīvi materiāliem. Risinos šo jautājumu, tiek izmantoti diplomātiskie un citi kanāli.

Kad Krievijas Federācija iesniedza līgumu par uzņemšanu Eiropas Padomē, Parlamentārā asambleja 1996. gadā atzina, ka Krievija "neaprātami vēlas" vest "sarunas sakārā ar prasībām par .. arhīvu atgriešanu", kuri izvesti no Baltijas republikām un "atbalstīt arhīvu izmantošanu" pētniecības nolūkos Krievijā.⁹⁹ Kā jau minēts, dalībvalstis tiek mudinātas pildīt saistības, ko tās ir uzņēmušas.¹⁰⁰ Prakse tomēr šajā problēmā jomā progress ir niecīgs. Piemēram, Latvija ir izstrādājusi projektu vienošanās noslēgšanai ar Krieviju par pieejau arhīviem un 2000. gadā to iesniegusi Latvijas–Krievijas starpvalstu komisijai, taču komisijas attiecīgā darba grupa tiekas reti un pārārus noteik gausi.¹⁰¹

7. Naudas kompensācija par zaudējumiem

Baltijas valstis ir pieprasījušas Molotova–Ribentropa pakta izraisito zaudējumu restituīciju un kompensāciju. Ar dažiem piemēriem var ilustrēt Šī jautājuma sarežģību.

1941. gadā Padomju Savienība Baltijā nacionalizēja rūpniecības un finansu uzņēmumus. Šo pasākumu gaitā zaudējumus cieta arī ārvilciņi. Vēlāk dažas valstis pieprasīja no PSRS kompensāciju, un Padomju Savienība piekrita apmierināt divpusējās finansu prasības, piemēram, ar Norvēģiju (1959), Dāniju un Zviedriju (1964), Niderlandi (1967), Apvienoto Karalisti (1968) un vēlāk arī ar Šveicī (1990), kā arī ar vairākām tautas demokrātijas valstīm (1958).¹⁰² Taču līgumi, ko attiecinā-

⁹⁹ Council of Europe. *Parlamentārās asamblejas slēdziņi nr. 493*, Teksts: 86. vēr., 186. lpp., 7 XII, XV punkts. Krievija arī uzņēmās saistības "sakārā ar arhīvu atgriešanu, kuri 1945. gadā bija aizsūtīti uz Maskavu" (turpat, 7 XIV punkts), taču šī acīmredzot ir norāde par arhīviem, kas deportēti no Vācijas.

¹⁰⁰ 88. vēr. Skat. arī 87. vēri.

¹⁰¹ Diena, 2001. gada 2. janvāri, 4. lpp. un 2001. gada 14. jūnijā 5. lpp. Par Igauniju skat. *Aadu Must*, *Kūdītus eestlaste ajalugu Tomski arhīvis, Ajalooni Ajakiri*, Kleio, 2000, Nr. 4, pp. 55–86.

¹⁰² Teksti: .. Sborniki deistvuyushchih dogovorov .. SSSR, Moskva, Vipusk 20 (1961), 23 (1970) un 25 (1972). Par vienošanos starp Šveici un PSRS skat. *Rousseau* (94. vēr.): 887. lpp. Literatūra: Alfred Drucker, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 10 (1961): 238.–254. lpp.; George Ginsburgs, in: Res

uz Baltijas valstu ipašumu noslēgušas trešās valstis, Igaunijai, Latvijai un Lietuvai nav saistoši. Tas izriet no valstiskās kontinuitātes principa.¹⁰³

Cits pamatojums zaudējumi atlidzības pieprasīšanai ir tas, ka 1940. gadā PSRS neuzturēja Igaunijas un Latvijas dalību Bernes Savienībā literāru darbu atzīardzībā.¹⁰⁴ Igaunija un Latvija zaudēja Bernes konvencijas aizsardzību, jo PSRS nebija šīs Savienības locekle.

Ir sagatavots ziņojums par zaudējumiem, kādus Latvijai nodarījusi nacistiskā Vācija Otrā pasaules kara laikā; tas izdarīts 1956. gadā pēc Latvijas sūtīna Londonā iniciatīvas. Ziņojuma autori bija Rietumos dzīvojošie latviešu speciālisti.¹⁰⁵

Jautājums par naudas kompensāciju, kāda būtu jāsaņem no Padomju Savienības, Baltijai ir pētīts un apsriests vairākkārt. Igaunijā Juhans Kahks (Kahk) no Zinātņu akadēmijas 1989. gada sagatavoja "Ziņojumu par zaudējumiem atlidzībā".¹⁰⁶ Latvija Modris Šmulders publicējis līdzīgu ziņojumu valdības komisijas vārdā.¹⁰⁷ Lietuvā valdība ir strādājusi pie zaudējumu noteikšanas kopš 1991. gada.¹⁰⁸

Politiskajā līmenī Baltijas Asambleja (visu trīs Baltijas valstu parlamentu) izveidojās 1994. gadā lūdza, lai Krievija "atzist, ka .. Krievijas Federācija .. ir .. atbilstīga par to postījumu un

¹⁰³ *Baltica*, Leyden, 1968: 160.–190. lpp.; Richard B. Lillich, Burns H. Weston, *American Journal of International Law*, Vol. 82 (1988): 69.–80. lpp.

¹⁰⁴ Tā biji noteikti Latvijas Saeimas rezolūcijā, Zīgotājs 1991 Nr. 37/28–368.; arī krievu izdevumā. Agrāks tāda līguma piemērs, kurš noslēgts, pārkāpjot Baltijas valstu suverenitāti, ir slepenais 1941. gada Padomju Savienības–Zviedrijas līgums par savstarpēju prasību nokortīšanu attiecībā uz Baltijas valstīm. Skat. *Zīgotājs*, 1941. gada 31. maijā, 3. lpp.

¹⁰⁵ *Droit d'Auteur* 1941: 3. lpp.; Sam Ricketson, *The Berne Convention*, London, 1987: 718. lpp.

¹⁰⁶ *Latvijas sūtniečība Londonā. Materiāli par vācu okupācijas varas un vācu armijas Latvijai Otrā pasaules karā nodarītie zaudējumi*, London, 1956: 191 lpp. [mīmeogr.]. Viens eksemplārs atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīvā Rīgā.

¹⁰⁷ *World War II and Soviet Occupation in Estonia. A Damages Report*, Tallinn, 1991: 91 lpp. Skat. arī: Arno Suzi, Raduga (Tallinn) 1990 Nr. 10: 41., 44.–45., 48.–51. lpp.

¹⁰⁸ *The Economic Reform Commission .. Modris Šmulders, Who Owes Whom. Mutual Economic Accounts between Latvia and the USSR, 1940–1990*, Riga, 1990: 38 lpp.; arī krievu valodā. Skat. arī: Gundars Valdmanis, *Starp dzīmīkumiem*, Riga, 2000: 166–172. lpp.

¹⁰⁹ 1991. gada lēmums, *Vedomosti .. Litovskoi Respubliki*, 1991, Nr. 17–456.; 1992. gada lēmums, turpat 1992 Nr. 21–615.

zaudējumu kompensāciju, kādus Igaunijai, Latvijai un Lietuvai okupācijas gadu laikā nodarīja Padomju Savienība.¹⁰⁹ Igaunija 1990. gadā pieprasīja *restitutio in integrum* (iepriekšējā statusa atjaunošanu),¹¹⁰ taču 1994. gadā atteicās no savām prasībām attiecībā uz Padomju brūpoto spēku klātbūtni Igaunijā.¹¹¹ Latvija 1996. gadā "aicināja pasaules valstis un starptautiskās organizācijas .. palīdzēt tai likvidēt okupācijas sekas, sniedzot politisku un ekonomisku palīdzību".¹¹² Lietuva pieņēma likumu, ar kuru valdībai tika uzlīkts par pienākumu Lietuvas prasību iesniegt Krievijai līdz 2000. gada 1. novembrim.¹¹³

(a) Kompensācija divpusējā līmenī

Krievijas Federācija uzskata, ka prasības ir nepamatotas, argumentējot, ka Baltijas valstu iekļaušana PSRS sastāvā 1940. gadā bijusi likumīga.

Vācijas Federatīvā Republika nav izrādījusi gatavību maksāt Baltijas republikām jebkādu kompensāciju valsts līmenī. Viens no argumentiem, ka tā izvirzīja, bija tāds, ka trīsdesmit Rietumvalstis bija vienojušās "atlikti" (*to defer*) Vācijas okupēto valstu prasību izskatīšanu, kas bija saistītas ar Otrā pasaules kara sekām. Tas noteikts 1953. gada Londonas līgumā par ārējiem parādiem (5. pantā). Tomēr šīs arguments nav attiecināms uz Baltijas valstīm, jo šīs valstis nav Londonas līguma ligumslēdzējas puses. Līdz ar to šīs līgums tām nav saistošs.¹¹⁴

¹⁰⁹ 1994. gada 15. maija rezolūcija. Tulkojums angļu valodā: Latvijas Vēstnesis, 1994. gads, 17. maijā, 1. lpp. Baltijas asambleja pēc Igaunijas iniciatīvas pieprasījusi, lai Krievija sāk sarunas par kompensācijas jautājumu (Diena, 2000. gada 7. septembrī, 1. lpp.).

¹¹⁰ 1990. gada 30. marta rezolūcija. Tulkojums angļu valodā: Restoration (2. vērē): 22.-23. lpp.

¹¹¹ Igaunijas-Krievijas 1994. gada līgums par Krievijas karaspēka izvešanu, Riigi Teataja, 2. daļa, 1995. Nr. 46-203.; par attieksējām: 8. pants, sal. 19. pants. Tulkojums angļu valodā: Estonia. Foreign Ministry (<http://www.vm.ee/eng/govmin/rpwitd.html>). Skat.: Kaplan 1999: 162., 170., 192.-194. lpp.

¹¹² 1996. gada 22. augusta deklarācija par Latvijas okupāciju, Ziņotājs 1996 Nr. 18.-537.

¹¹³ Valstybes Zinios 2000 Nr. 52-1486. Tulkojums angļu valodā: www.lrs.lt.

¹¹⁴ Bundesgesetzblatt 1953 Part 2: 331. lpp. Federal Constitutional Court, Judgment of 1996, Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, Vol. 94, 1997: 315.-334. lpp. Par juridiskajiem aspektiem skat arī: Diemut Major, Die Frage der Entschädigung für ehemalige NS-Zwangsarbeiter in völkerrechtlicher Sicht, Archiv des Völkerrechts, Vol. 29 (1991): 1.-26. lpp.; Luke T. Lee, The Right of Victims of War to Compensation, in: Essays in Honour of Wang Tieya,

No otras puses, Vācija ir snieguši zināmu palīdzību individuāliem nacistisko vajāšanu upuriem Baltijā. Zaudējumu atlīdzība tika izmaksāta vairākos posmos, un katrs no tīkla tika pasludināts par pēdējo.

Pirms soļi tika sperti ap 1990. gadu, kad PSRS vēl pastāvēja. Vācijas Federatīvā Republika appēmās sniegt kompensāciju nacistisko vajāšanu upuriem Padomju Savienībā. Vienošanos 1992. gadā apstiprināja Helmuta Kols (Kohl) un Boriss Jeļcins līguma formā un to parakstīja 1993. gadā. Saskaņā ar šī līguma noteikumiem Vācija izmaksāja Krievijas Federāciju, Ukrainai un Baltkrievijai kopā vienā miljardu DM (vācu marku), domātu personām, kas bija cietušas no vajāšanām Padomju Savienības teritorijā, ko Vācija okupēja. Otrā pasaules kara laikā vai kas bija no tārienes deportētās. Šo nāvējumu līdzekļu pārvaldišanai 1993. gadā Maskavā tika nodibināts Samierināšanas fonds.¹¹⁵ Noteikumi paredz, ka cietušajiem no Igaunijas savas prasības jāpieteic Baltkrievijā, savukārt cietušajiem no Latvijas un Lietuvas jāgrīzcas Krievijā.¹¹⁶ Bez tam Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvācija izmaksāja Igaunijai (1995), Latvijai (1998) un Lietuvai (1996) katrai divus miljonus DM tādu "sociālu projektu" finansēšanai, kas kalpotu nacīstu upuru konkrētam vajadzībām šajās valstīs. 1998. gadā Vācija uzsāka citu projektu par kompensācijām, taču iekļāvā tikai Rietumvāc

Restoration of Baltic Independence as an International Issue
Statement of the Baltic Council in 1990

...
 d) the full restoration of the independent statehood of Estonia, Latvia, and Lithuania must be the object of international negotiations on the liquidation of the consequences of World War II, and, accordingly, an integral part of a meaningful Helsinki process.

Vilnius, 5 September 1990

Restoration of the Independence of the Republic of Estonia: Selection of Legal Texts. – Tallinn, 1991. – p. 85.

Neviena no abām agresorvalstīm nav centusies rast risinājumu, kas būtu saistīts ar restituīciju un kompensāciju. Molotova–Ribentropa pakta ligumsležējas puses neveica nekādus pasākumus valstu īmeni, lai novērstu 1939. gada pakta radītās pārmaiņas. Tas pats attiecas uz šo valstu pēctečēm un pārmantotājvalstīm. Ari starptautiskā sabiedrība nav centusies panākt, lai jautājums tiktu kārtots taisnīgi attiecībā uz Baltijas valstīm. 1990. gadā Baltijas valstī padome veltīgi pieprasīja, lai neatkarības "atjaunošanai pilnībā" klītu par objektu "starptautiska mēroga sānām par Otrā pasaules kara seku likvidāciju".¹²¹

Suverenitātes pārkāpšana, ko divas agresorvalstis izdarīja uz triju mazu tautu reķīna, tā arī nav izlābota. Gluži pretēji, 1995. gada Stabilitātes pakta "īesalde" 1939. gada Molotova–Ribentropa pakta sekas attiecībā uz Baltijas valstīm. Nasta ir novelta uz upuriem. Nevienlīdzība nesola stabilitāti.

¹²¹ 1990. gada 5. septembra paziņojums; tulkojums angļu valodā: Restoration (2. vēre); 85. lpp.; Revue Baltique 1991 Nr. 1; 127. lpp.

Juridiskā literatūra par Baltijas valstu statusu pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā

Bibliogrāfija aptver arī "apslēptus" avotus, tas ir, darbus, kuri nav velti vienīgi Baltijas jautājumam, bet iever apceres par Baltijas valstu statusu plāšāk vai citā kontekstā. Šādos gadījumos attiecīgās lappuses liksāt kvadrātiekvāvās. Saraksts nepretende uz izsmējošu uzskaitījumu.

Avoti ir sakārtoti kronoloģiskā kārtībā un viena gada gāda ietvaros – alfabētiskā kārtībā. Daudzi darbi ir citēti saisinātā formā. Īsā forma šeit pasvītrota un uzrādīta pirms bibliogrāfiskajiem datiem.

1991

Allison 1991

William C. Allison, Self-Determination and Recent Developments in the Baltic States, Denver Journal of International Law and Policy, Vol. 19 (1991) pp. 625–640.

Ebenroth/Wilken 1991

Carsten T. Ebenroth, Oliver Wilken, Sezessionsbedingte Schuldüberleitung, Recht der Internationalen Wirtschaft, Vol. 37 (1991) pp. 885–896 [par Baltijas valstīm: 887., 890. lpp.]

Meissner 1991

Boris Meissner, Die staatliche Kontinuität und völkerrechtliche Stellung der baltischen Länder, in: Die baltischen Nationen. Hrsg. von Boris Meissner, 2d ed., Köln, 1991, pp. 270–335; pādrakāts: The Baltic Path to Independence. Ed. by Adolf Sprudzs, Buffalo, N.Y., 1994, pp. 195–260; pādrakāts ari: Meissner 1995, pp. 196–257.

Pullat 1991

Risto Pullat, The Restoration of the Independence of Estonia 1991, Part 1, Finnish Yearbook of International Law, Vol. 2 (1991) pp. 512–532 [2. daļa nav publicēta].

Yakemtchouk 1991

Romain Yakemtchouk, Les Républiques Baltes en Droit International, Annuaire français de droit international, Vol. 37 (1991) pp. 259–289; pādrakāts : The Baltic Path to Independence. Ed. by Adolf Sprudzs, Buffalo, N.Y., 1994, pp. 261–291.

Webb 1991

William T. Webb, The International Legal Aspects of the Lithuanian Secession, Journal of Legislation, Vol. 17 (1991) pp. 309–330.

1992

Bothe/Schmidt 1992

Michael Bothe, Christian Schmidt, Sur quelques questions de succession posées par la dissolution de l'URSS ..., Revue Générale de Droit International Public, Vol. 96 (1992) pp. 811–842 [par Baltijas valstīm: 822.–823., 830.–831. lpp.].

Brubaker 1992

W.R. Brubaker, Citizenship Struggles in the Soviet Successor States, International Migration Review, Vol. 26 (1992), pp. 269–291 [koncentrējoties uz Baltijas valstīm].

Buchanan 1992

Allen Buchanan, Self-Determination and the Right to Secede, Journal of International Affairs (New York), Vol. 45 (1992) pp. 347–365 [par Lietuvu: 353.–356. lpp.].

Gornig 1992

Gilbert Gornig, StaatenNachfolge und die Einigung Deutschlands, Teil II, Berlin, 1992 [par Baltijas valstīm: 58.–60., 66., 88.–91., 94., 115., 160. lpp.].

Himmer 1992

Susan E. Himmer, The Achievement of Independence in the Baltic States and its Justification, Emory International Law Review, Vol. 6 (1992) pp. 253–291; pādrakāts: The Baltic Path to Independence. Ed. by Adolf Sprudzs, Buffalo, N.Y., 1994, pp. 323–361.

Kherad 1992

Rahim Kherad, La reconnaissance internationale des Etats Baltes, Revue Générale de Droit International Public, Vol. 96 (1992) pp. 843–872 ; pādrakāts: The Baltic Path to Independence. Ed. by Adolf Sprudzs, Buffalo, N.Y. 1994, pp. 293–322.

Koskenniemi/Lehto 1992

Martti Koskenniemi, Marja Lehto, La succession d'états dans l'ex-URSS ..., Annuaire Français de Droit International, Vol. 38 (1992) pp. 179–219 [par Baltijas valstīm: 190.–198., 216.–217. lpp.].

Oppenheim 1992

Oppenheim's International Law, 9th ed., Vol. 1 : Ed. by Sir Robert Jennings and Sir Arthur Watts, London, 1992 [par Baltijas valstīm: 132., 173., 193.–194. lpp.].

Rudrakumaran 1992

Viswanathan Rudrakumaran, The Legitimacy of Lithuania's Claim for Secession, Boston University International Law Journal, Vol. 10 (1992) pp. 33–60.

Ruiz Fabri 1992

Helene Ruiz Fabri, Genèse et disparition de l'état ..., Annuaire français de droit international, Vol. 38 (1992) pp. 153–178 [par Baltijas valstīm: 165.–166. lpp.].

Saxer 1992

Urs W. Saxer, The Transformation of the Soviet Union, Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal, Vol. 14 (1991/1992) pp. 581–715 [par Baltijas valstīm: 639., 689.–690. lpp.].

Tichy 1992

Helmut Tichy, Two Recent Cases of State Succession, Austrian Journal of Public and International Law, Vol. 44 (1992) pp. 117–136 [par Baltijas valstīm: 127.–128. lpp.].

Terry 1992

James P. Terry, Lithuanian Independence and International Law, Naval Law Review, Vol. 40 (1992) pp. 133–141.

Watz von Eschen 1992

Friedrich Watz von Eschen, Zur Internationalen Lage der baltischen Republiken, OstEuropa, Jg. 42 (1992) pp. 319–328 [par kontinuitāti: 320.–321. lpp.].

Weyer 1992

Markus Weyer, Die Mitgliedschaftsrechte der ehemaligen Sowjetunion in den Vereinten Nationen, Recht in Ost und West, Vol. 36 (1992) pp. 166–176 [par Baltijas valstīm: 169., 175. lpp.].

1993

Antonowicz 1993

Lech Antonowicz, The Disintegration of the USSR, Polish Yearbook of International Law, Vol. 19 (1991–1992), pp. 7–16 [par Baltijas valstīm: 14.–15. lpp.].

Czaplinski 1993

Wladyslaw Czaplinski, La continuité, l'identité et la succession d'états, Revue Belge de Droit International, Vol. 26 (1993) pp. 374–392 [par Baltijas valstīm: 384., 386.–387. lpp.].

Eastwood 1993

Lawrence S. Eastwood, *Secession: State Practice and International Law after the Dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia*, Duke Journal of Comparative and International Law, Vol. 3 (1993) pp. 299–349 [par Baltijas valstīm: 316.–321., 334., 343., 347. lpp.].

Ebenroth/Grashoff 1993

Carsten T. Ebenroth, Dietrich Grashoff, *Öffentliche Schulden im Prozess desintegrierender Staatsukkession*, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, Vol. 92 (1993) pp. 1–28 [par Baltijas valstīm: 5.–6. lpp.].

Homann 1993

Dietrich Homann, *Völkerrechtliche Konsequenzen des Zerfalls der Sowjetunion*, Die Friedens-Warte, Vol. 69 (1993) pp. 98–116 [par Baltijas valstīm: 98.–99. lpp.].

Lehto 1993

Marja Lehto, *Succession of States in the Former Soviet Union*, Finnish Yearbook of International Law 1993 pp.194–229 [par Baltijas valstīm: 195., 206.–208., 214.–217. lpp.].

Loeber 1993

Dietrich A. Loeber, *Die baltischen Staaten vor völkerrechtlichen Problemen. Kontinuität oder StaatenNachfolge*, in: *Die Wirtschaft der baltischen Staaten im Umbruch*, Köln, 1993, pp. 26–32; pārdrūkāts: *The Baltic Path to Independence*. Ed. by Adolf Sprudz, Buffalo, N.Y., 1994, pp. 373–379.

Meissner 1993

Boris Meissner, *Der revolutionäre Umbruch in der Sowjetunion und seine Auswirkungen auf die Baltischen Staaten*, in: *Die Wirtschaft der baltischen Staaten im Umbruch*, Köln, 1993, pp. 10–19; pārdrūkāts: Meissner 1995, pp. 258–272.

Mullerson 1993

Rein Mullerson, *The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 42 (1993) pp. 473–493 [par Baltijas valstīm: 480.–487. lpp.]; nedaudz atšķirīga versija: *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33 (1992/93) pp. 299–322 [par Baltijas valstīm: 308.–315. lpp.].

Rich 1993

Roland Rich, *Recognition of States. The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*, European Journal of International Law, Vol. 4 (1993) pp. 36–65 [par Baltijas valstīm: 37.–38. lpp.].

Schmid 1993

Karin Schmid, *Untergang und Entstehung von Staaten in Mittel- und Osteuropa*, Köln, 1993, 43 pp. [par Baltijas valstīm: 12.–13. lpp.].

Turp 1993

Daniel Turp, *Le decennie du droit international et le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*, Annuaire de La Haye de Droit International, Vol. 6 (1993) pp. 85–94 [par Baltijas valstīm: 86.–87. lpp.].

Vitas 1993

Robert A. Vitas, *The Recognition of Lithuania*, Journal of Baltic Studies, Vol. 24 (1993) pp. 247–262.

1994**Beato 1994**

Andrew M. Beato, *Newly Independent and Separating States' Succession to Treaties* ..., American University Journal of International Law and Policy, Vol. 9 (1994) pp. 525–558 [par Baltijas valstīm: 549.–550. lpp.].

Cassese 1994

Antonio Cassese, *Self-Determination of Peoples and the Recent Break-up of USSR and Yugoslavia*, in: *Essays in Honour of Wang Tieya*, Dordrecht, 1994, pp. 131–144 [par Baltijas valstīm: 133.–137. lpp.] [sk. ari Cassese 1996].

Dissolution 1994

Dissolution, continuation et succession en Europe de l'Est. Sous la direction de Genèveve Burdeau et Brigitte Stern, Paris, 1994, 406 pp. [piedalījūsies: Rein Müllerson, Hanna Bokor-Szegő un citi; par Baltijas valstīm: 26., 31., 51.–52. lpp.; sk. rādītāju 397. lpp.] [izdevums angļu valodā: Stern 1998].

Meissner 1994

Boris Meissner, *Die Probleme des Verhältnisses der baltischen Staaten zur Russländischen Föderation*, Baltica, 1994 Nr. 3 pp. 21–43; pārdrūkāts: *Die Außenpolitik der baltischen Staaten und die internationalen Beziehungen im Ostseeraum*, Hamburg, 1994, pp. 466–504; atkārtots izdevums ari: Meissner 1995, pp. 273–320.

Mullerson 1994

Rein Mullerson, *International Law, Rights and Politics. Developments in Eastern Europe and the CIS*, London, 1994, XIII, 230 pp. [par Baltijas valstīm: sk. rādītāju pp. 222.–230].

Nguyen 1994

Nguyen Quoc Dinh, *Droit international public*, 5e ed., Paris, 1994, 1319 pp. [par Baltijas valstīm: 502., 539. lpp.].

Shaw 1994

Malcolm N. Shaw, *State Succession Revisited*, Finnish Yearbook of International Law, Vol. 5 (1994) pp. 34–98 [par Baltijas valstīm: 58.–59., 61. lpp.]; [fraksts ietverts : Shaw 1997].

Starke 1994

Starke's International Law, 11th ed., I.A. Shearer, London, 1994 [par Baltijas valstīm: 88. lpp.].

Dörr 1995

Oliver Dörr, *Die Inkorporation als Tatbestand der Staatsukkession*, Berlin, 1995, 434 pp. [par Baltijas valstīm: 49., 78., 88., 102., 106., 123., 164.–165., 172., 345.–355. lpp.].

Grashoff 1995

Dietrich Grashoff, *Staatsukkessionsbedingter Schuldnerwechsel*, Frankfurt / M., 1995, 396 pp. [par Baltijas valstīm: 182.–184. lpp.].

Hanneman 1995

Andrea J. Hanneman, *Independence and Group Rights in the Baltics*, Virginia Journal of International Law, Vol. 35 (1995) pp. 485–527.

Loeber 1995

Dietrich A. Loeber, *The Russian-Latvian Territorial Dispute Over Abrene*, The Parker School Journal of East European Law, Vol. 2 (1995) pp. 537–559; tulkojums latviešu valodā: *Latvijas Vēsture* 1996 Nr. 5, pp. 50–60; tulkojums vācu valodā: *Acta Baltica* Vol. 34 (1996) pp. 9–28.

Meissner 1995

Boris Meissner, *Die baltischen Staaten im weltpolitischen und völkerrechtlichen Wandel*, Beiträge 1954–1994, Hamburg, 1995, 320 pp. [ietver ari: Meissner 1991, Meissner 1993, Meissner 1994].

Reinisch/Hafner 1995

August Reinisch, Gerhard Hafner, *Staatsukkession und Schuldübernahme beim Zerfall der Sowjetunion*, Wien, 1995, X, 168 S. [par Baltijas valstīm: 101.–108. lpp.].

Sozansky 1995

Jaroslav Sozansky, *International Legal Status of Lithuania, Latvia and Estonia*, Riga, 1995, 216 pp.

Tappe 1995

Trent N. Tappe, *Chechnya and the State of Self-Determination*..., Journal of Transnational Law, Vol. 34 (1995) pp. 255–295 [par Baltijas valstīm: 261.–263., 269.–272. lpp.].

1996**Bojārs 1996**

Juris Bojārs, *Starptautiskās tiesības*, Riga, 1996, 554 pp. [par kontinuitāti: 74., 76., 84. lpp.].

Cassese 1996

Antonio Cassese, *Self-determination of Peoples*, Cambridge, 1995, XVIII, 375 pp.; atkārtots izdevums: 1996 [par Baltijas valstīm: 258.–264. lpp.] [sk. ari Cassese 1994].

Duursma 1996

Jorri Duursma, *Fragmentation and the International Relations of Micro-states*, Cambridge, 1996 [par Baltijas valstīm: 99. lpp.].

Ebenroth 1996

Carsten T. Ebenroth, *Staatsukkession und Internationales Privatrecht*, in : *Das Recht der Staatsukkession*, Heidelberg, 1996, pp. 235–345 (Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht, Vol. 35) [par Baltijas valstīm: 275.–276. lpp.].

Ebenroth/Reiner/Boizel 1996

Carsten T. Ebenroth, Günter Reiner, Roger Boizel, *Succession d'Etats et droit international privé*, Journal du Droit International, Vol. 123 (1996) pp. 5–68 [par Baltijas valstīm: 34.–35. lpp.].

Fastenrath 1996

Ulrich Fastenrath, *Das Recht der Staatsukkession*, in: *Das Recht der Staatsukkession*, Heidelberg, 1996, pp. 9–49 (Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht, Vol. 35) [par Baltijas valstīm: 15.–16. lpp.].

Foster 1996

Frances H. Foster, Restitution of Expropriated Property. Post-Soviet Lessons for Cuba, *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 34 (1996) pp. 621–656 [par Baltijas valstīm: 627.–648. lpp.; par to prasību pēc valstiskās kontinuitātes atzīšanas: 626. lpp.].

Schweisfurth 1996

Theodor Schweisfurth, Das Recht der Staatsenwicklung ... in den Teilungsfällen Sowjetunion, Tschechoslowakei und Jugoslawien, in: *Das Recht der Staatsenwicklung*, Heidelberg, 1996, pp. 49–233 (Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht, Vol.35) [par Baltijas valstīm: 56.–57., 89.–94., 104., 106., 116.–117., 122.–123., 125.–126., 136.–137., 148.–150., 155., 159., 169.–170., 191. lpp.].

Safarz 1996

Renata Safarz, The Practice of Poland ... in Respect of Treaties, *Polish Yearbook of International Law*, Vol. 22 (1995–1996) pp. 221–235 [par Baltijas valstīm: 223.–224. lpp.].

Silagi 1996

Michael Silagi, Staatsuntergang und StaatenNachfolge, Frankfurt/M., 1996, XIX, 484 pp. [par Baltijas valstīm: 256.–260., 302.–305., 414.–415. lpp.].

Stern 1996

Brigitte Stern, Rapporteur, Rapport préliminaire sur la succession d'États en matière de traités, in: International Association. Report of the 67th Conference .., London, 1996, pp. 655–696 [par Baltijas valstīm: 668., 674., 678.–680., 682.–683. lpp.]; idem, Report of the 68th Conference, 1998, pp. 616–658 [par Baltijas valstīm: 625.–626. lpp.].

Ziemele 1996

Ineta Ziemele, grāmatā: Latvija. Starptautiskās organizācijas. Starptautiskie līgumi, [Riga, 1996] [Lavrijas starptautiski tiesiskais stāvoklis : 5.–12. lpp.].

1997**Akehurst 1997**

Akehurst's Modern Introduction to International Law, 7th ed., London, 1997, XXII, 449 pp. [par Baltijas valstīm: 88., 152., 165.–166. lpp.].

Beauchesne 1997

Benedicte Beauchesne, Les problèmes des biens publics de l'ex-URSS localisés à l'étranger, *Revue Générale de Droit International Public*, 1997 pp. 987–1010 [par Baltijas valstīm: 994.–997. lpp.].

152

Beemelmans 1997

Hubert Beemelmans, State Succession in International Law, Boston University International Law Journal, Vol. 15 (1997) pp. 71–123 [par Baltijas valstīm: 81.–82., 96., 111.–112., 116., 120. lpp.].

Eisemann 1997

Pierre M. Eisemann, in : Académie de Droit International de La Haye. 1996, La succession d'états, The Hague, 1997, pp. 17–88 [par Baltijas valstīm: 52.–54., 68.–69., 76., 82. lpp.].

Endzinš 1997

Alvars Endzinš, The Special Case of the Baltic States : State Succession, State Continuity and Issues of Citizenship, *Revue Baltique*, Nr. 9 (1997) pp. 45–55.

Fiedler 1997

Wilfried Fiedler, Der Zeitfaktor im Recht der Staatsenwicklung, in : Staat und Recht. Festschrift für Günther Winkler, Wien, New York, 1997, pp. 217–235 [par Baltijas valstīm: 232.–233. lpp.].

Franckx 1997

Erik Franckx, Two New Maritime Boundary Delimitation Agreements, *International Journal of Marine and Coastal Law*, Vol. 12 (1997) pp. 365–376 [par 1996. gada Igaunijas–Latvijas līgumu un 1996. gada Igaunijas–Somijas līgumu].

Koskenniemi 1997

Marti Koskenniemi, in: Académie de Droit International de La Haye. 1996, La succession d'états, The Hague, 1997, pp. 89–168 [par Baltijas valstīm: 91.–93., 110.–112., 127., 133., 135.–136., 142., 148., 156. lpp.].

Kwicien 1997

Roman Kwicien, Tożsamost Litwy, Lotwy i Estonii w świetle prawa międzynarodowego, Warszawa, 1997, 24 pp. (Polish Foundation of International Affairs). Otrais izdevums: 1999.

Rokasgrāmata 1997

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Latvijas ārlietu dienesta rokasgrāmata, Riga, 1997, 304 pp. [par kontinuitāti 46.–50. lpp.].

Sarv 1997

Enn Sarv, Oiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline olguus [Igaunijas centieni un starptautiskās tiesības], Tartu, 1997, 336 pp.

153

Shaw 1997

Malcolm Shaw, International Law, 4th ed., Cambridge, 1997 [on Baltic states : pp. 147., 678.] ; pre-published in : *Finnish Yearbook of International Law*, Vol. 5 (1994) pp. 34–98 [par Baltijas valstīm: 56.–59., 61. lpp.].

Visek 1997

Richard Visek, Creating the Ethnic Electorate through Legal Restorationism: Citizenship Rights in Estonia, *Harvard International Law Journal*, Vol. 38 (1997) pp. 315–373.

Vitzthum 1997

Völkerrecht. Herausgegeben von Wolfgang Graf Vitzthum, Berlin, 1997, XXVI, 687 pp. [par Baltijas valstīm: 226., 230., 415. lpp.].

Žalimas 1997

Dainius Žalimas, Lietuvos Republikos nepriklausomybės atkūrimas, Vilnius, 1997, 207 pp.

1998**Černičenko 1998**

S[tanislav] V. Černičenko, Kontinuitet, identichnost' i pravopreemstvo gosudarstv, Rossijskij ezhegodnik mezhdu narodnogo prava 1996–1997, Sankt-Peterburg, 1998, pp. 9–41 [par Baltijas valstīm: 19.–24., 36.–38., 40. lpp.].

Franckx/Pauwels 1998

Erick Franckx and Ann Pauwels, Lithuanian–Russian Boundary Agreement of October 1997, in: *Liber Amicorum Günther Jaenicke – Zum 85. Geburtstag*, Berlin, etc., 1998, pp. 63–95.

Grant 1998

Thomas D. Grant, A Panel of Experts for Chechnya, *The Finnish Yearbook of International Law*, Vol. 9 (1998), The Hague, pp. 145–248 [on Baltic states pp. 200–207] [nedaudz redīģēta versija: Grant 1999].

Kreuzer 1998

Christine Kreuzer, Staatsangehörigkeit und Staatsenwicklung, Berlin, 1998, 170 pp. [par Baltijas valstīm: 56.–57., 81.–83., 86.–89. lpp.].

Kuris 1998

Pranas Kuris, Lietuvos nepriklausomos valstybes atkūrimas ir tarptautinė teise, *Teises problemos* 1998 Nr. 1 pp. 7–18,

Levits 1998

E[gils] Levits, 1990. gada 4. maija Deklarācija ..., grāmatā: Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993, Riga, 1998, 207.–236. lpp. [par kontinuitāti: 218.–219., 222.–231. lpp.].

Meissner 1998

Boris Meissner, The Occupation of the Baltic States, in: *The Baltic States at Historical Crossroads*, Riga, 1998, pp. 473–488 ; izdevums latviešu valodā: 441.–455. lpp.; vācu valodā: Boris Meissner, Die baltischen Staaten im Umbruch. Beiträge 1995–2000, Hamburg, 2000, pp. 49–71.

Müller 1998

Rein Müllerson, Law and Politics in Succession of States [balstīts uz: Müllerson 1993], in: *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*. Ed. by Brigitte Stern, The Hague, 1998, pp. 5–32 [par Baltijas valstīm: 14.–18. lpp.] [izdevums franču valodā: Dissolution 1994].

Quigley 1998

John Quigley, Mass Displacement and the Individual Right to Return, *The British Yearbook of International Law* 1997, 68th year, Oxford, 1998, pp. 66–125 [par Baltijas valstīm: 101.–104. lpp.].

Sprudzs 1998

Adolf Sprudzs, "Ex iniuria ius non oritur" and the Baltic Case, in : *The Baltic States at Historical Crossroads*, Riga, 1998, pp. 651–663 ; izdevums latviešu valodā: 611.–623. lpp.

Stern 1998

Brigitte Stern, in: *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*. Ed. by Brigitte Stern, The Hague, 1998, pp. 197–210 [par Baltijas valstīm: 201., 206., 208. lpp.]; [izdevums franču valodā: Dissolution 1994]; skat. arī : Stern 1996.

Talmon 1998

Stefan Talmon, Recognition of Governments in International Law, Oxford, 1998 [par Baltijas valstīm: 50., 52.–53., 92., 103.–104. lpp.].

Torrecuadrada 1998

Soledad Torrecuadrada, Le rôle du consentement dans la succession d'Etats aux traités, *Polish Yearbook of International Law*, Vol. 23 (1997–1998) pp. 127–170 [par Baltijas valstīm: 134., 158.–160. lpp.].

Dmitrijs Andrejs Lēbers (Loeber)	
Vadapalas 1998	Vilenas Vadapalas, <i>Tarptautine teise</i> , Vilnius, 1998, 372 pp. [par kontinuitāti: 93., 188., 198.–200., 280.–282. lpp.].
Ziemele, Application 1998	Ineta Ziemele, <i>The Application of International Law in the Baltic States, German Yearbook of International Law</i> , Vol. 40 (1997), 1998, pp. 243–279 [par kontinuitāti: 264.–265. lpp.].
Ziemele, Role 1998	Ineta Ziemele, <i>The Role of State Continuity ...</i> , in: <i>The Baltic States at Historical Crossroads</i> , Riga, 1998, pp. 248–271; izdevums latviešu valodā: 235.–256. lpp.
Ziemele, State Continuity 1998	Ineta Ziemele, <i>State Continuity and Nationality in the Baltic States</i> , Ph.D. dissertation, University of Cambridge, 1998, XVI, 363 pp.
Barrington 1999	1999 Lowell W. Barrington, <i>The Making of Citizenship Policy in the Baltic States</i> , <i>Georgetown Immigration Law Journal</i> , Vol. 13 (1999) pp. 159–199.
Černičenko 1999	S[Tanislav] V. Černičenko, <i>Teorija meždunarodnogo prava</i> , Moskva, 1999, 2 sējumi [par Baltijas valstīm: 2. sējums, 72.–79., 103.–104., 107. lpp.]
Dokumenti 1999	Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atziņu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskiem sakariem 1918–1998, Riga, 1999, 543 pp. [Ainārs Lerhis, Ineta Ziemele: pp. 187–213, par kontinuitāti: 206.–208. lpp.].
Grant 1999	Thomas D. Grant, <i>A Panel of Experts for Chechnya</i> , <i>Virginia Journal of International Law</i> , Vol. 40 (1999) pp. 116–191 [par Baltijas valstīm: 138., 140., 144.–151. lpp.] [sal. Grant 1998].
Ipsen 1999	Ipsen, Knut, <i>Völkerrecht</i> , 4. Auflage, München, 1999 [par Baltijas valstīm: 60., 261. lpp.].

156

Molotova–Ribentropa pakta juridiskās sekas Baltijas valstīs	
Kaplan 1999	Lisa M. Kaplan, <i>International Responsibility of an Occupying Power for Environmental Harm: The Case of Estonia</i> , <i>Transnational Lawyer</i> , Vol. 12 (1999) pp. 153–201.
Loeber 1999	Dietrich A. Loeber, <i>Consequences of the Molotov–Ribbentrop Pact for Lithuania of Today</i> , <i>Lithuanian Foreign Policy Review</i> , 1999 Nr. 4 pp. 95–105.
Schulze 1999	Ulrich W. Schulze, <i>Estland</i> , in: <i>Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht mit Staatsangehörigkeitsrecht</i> , 137. Lieferung, Frankfurt a.M., 1999, S. 1–66 [Staatskontinuitāt: pp. 3–4].
Thiele 1999	Carmen Thiele, <i>Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenschutz in Estland</i> , Frankfurt/Oder, 1999, XV, 284 pp. [par aneksiju, lietojot spēku: 16.–17. lpp.].
Vares/Zhur'jari 1999	Na chashe vesov : Estonia i Sovetskii Soiuz, 1940 god i ego posledstviya, Ed. by Peeter Vares and Olga Zhur'jari, Tallinn, 1999, 469 pp. [redakcijas ievads: 4.–10. lpp.; par kontinuitāti: 6.–8. lpp.]; ievada tulkojums angļu valodā: Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics, Nr. 1 (2000) pp. 113–120 [par kontinuitāti: 117.–119. lpp.].
Žalimas 1999	Dainius Žalimas, <i>Legal and Political Issues on the Continuity of the Republic of Lithuania</i> , <i>Lithuanian Foreign Policy Review</i> 1999 Nr. 4 pp. 107–118.
2000	
Eisemann/Koskenniemi 2000	Academie de Droit International de La Haye. <i>La succession d'Etats. State Succession</i> . Ed. by Pierre M. Eisemann, Martti Koskenniemi [rakstu krājums], The Hague, 2000 [par Baltijas valstīm skat.: Index on p. 982].
Kerikmae/Vallikivi 2000	Tanel Kerikmae, Hannes Vallikivi, <i>State Continuity in the Light of Estonian Treaties Concluded before World War II</i> , <i>Juridica International</i> (Tartu), Nr. 5 (2000) pp. 30–39.

157

Dritihs Andrejs Lēbers (Loeber)	
Lēbers 2000	Dritihs A. Lēbers (Loeber), <i>Molotova–Ribentropa pakta sekas mūsdienās</i> , grāmatā: <i>Latvija Otrajā pasaules karā</i> , Riga, 2000, 67.–76. lpp. [raksta skat. Loeber 1999].
Levits 2000	Egils Levits, 4. maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā, grāmatā: 4. maijs, Riga, 2000, pp. 52–68 [par kontinuitāti: 54.–58. lpp.].
Mälksoo 2000	Lauri Mälksoo, Professor Uluots, the Estonian Government in Exile and the Continuity of the Republic of Estonia in International Law, <i>Nordic Journal of International Law</i> , Vol. 69 (2000) pp. 289–316.
Mälksoo, Deportations 2000	Lauri Mälksoo, <i>The Deportations of June 14, 1941 [Igaunijā]</i> , and International Law, in: <i>International Conference "On Crimes of Communism"</i> . Speeches [Igaunija, vieta nezīmāma, 2001], pp. 26–33; igauņu valodā [ar avotiem]: Akadeemia, January 2001.
Putriņš 2000	Juris Putriņš, <i>Tiesiskās pēctecības uzvaras gājiens Igaunijā</i> , grāmatā: 4. maijs, Riga, 2000, 167.–177. lpp.
Stern 2000	Brigitte Stern, <i>La succession d'Etats</i> , <i>Recueil des Cours</i> (1996), Tome 262, The Hague, 2000, pp. 9–438 [par Baltijas valstīm: 63.–66., 244.–246., 262.–264., 382.–383., 411.–412. lpp.].
Zemribo 2000	Gvido Zemribo, <i>Baltijas valstu Neatkarības deklarāciju juridiskie aspekti ...</i> , grāmatā: 4. maijs, Riga, 2000, pp. 132–156 [par kontinuitāti: 134.–142. lpp.].
Ziemele 2000	Ineta Ziemele, <i>Latvijas prasība par valstiskuma turpināšanās atziņu ...</i> , grāmatā: 4. maijs, Riga, 2000, 80.–89. lpp.

158